

“GAZTELU”-REN POESIAN ALDE FORMALAK

Luis Maria MUJIKA

Sarrera

Joan Inazio Goikoetxea Olaondo-ren edo “Gaztelu”-ren olerki-gintza aztertzerakoan gerra osteko euskal poesiaren zutabetako baten obran sartzen garela ohardun izan behar dugu. Beraz, nahiz eta Gaztelu-ren poesigintza gerra aurrean (1932 aldera) hasi, bere produzioa gerraoste hurbilera (Hegoameriketara dagoelarik), eta, geroago, 1982 alde arte luzatzen da. Denok pentsatu behar dugu gerrateak eta ondorengo egoera politikoak, frankismoan, gure letretan suposatu zuen gainbehera eta giro latzean. Gaztelu-k erbesteak ematen duen herriminaz eta adoretz jarraitzen du poesia idazten; behin aberrira etorrira, jarrera bera, eta, batez ere, 1970-1971 urtealdian Irun-go sarien eztena lortzen duenean.

Gaztelu-ren poesian bi aro edo etapa atzeman daitezke formaren aldetik, bata haseratik, hots, 1932 aldetik *Jakintza* eta *Zeruko Argia*-n hasi eta Ameriketatik etorri-eta 1960 urte arte, gutxi gorabehera, hedatzen dena, eta bestea 1960 urtealdetik heriotzarte, nolabait, luzatua. Lehen etapaldian gerraurretiko Lizardi-ren eragina nabarmenena bera-engan. Orixe-rena, berriz, apalagoa dela uste dugu, nahiz eta poesia erlijioso eta mistikoetan haren kerak isladatu. Lehen etapaldi honetan Gaztelu-ren molde formaletan, Gaztelako ernazimenduan (eta harekin loturiko poesia mistikoan) nagusi diren gaiak narbamen, hots, nolabai-

teko bukolikotasuna, irudi klasikoen trataera (*oreinak, eraztunak, ez-teiak, ileadatsak*), metafora eta irudi orekatuen emaitzak, ia denak, tradizio arrazional (klasiko) baten andanatik. Aldi honetan, eta Lizardi-
ren poesiatik hurbil, *topiko* asko olerki bukolikoen (baserriaren gores-
tea, sagastia, natura arkadikoaren eta orbangabearen) trataeran. Biga-
rren etapaldian, berriz, Gaztelu olerkariarengan *etendura* nahiko
nabarmena atzematen dugu. Ia osorik uzten ditu aurretiko elemendu
bukoliko eta topikoak, iruditeria klasiko baten ildotik emanak; poesia
sozialera (eta, zuzenkiago, batzutan, *protesta-poesiara*) igarotzen da,
Vietnam-go gerratea, Euskal herriko egoera politiko zanpatua, iparra-
merikaren *Tío Sam-en harrokeria inperialista, gerra, giza-deskala-
bruak, etabar salatuz eta deitoratuz*. Aldi berean, eta, behar bada,
*iraupen eta tentu sakon handiagoaz, poesia "existenzial" tinko, barne-
koi eta garratza* dagi ixilean. Jarrera existenzial hau gerraoste hurbileko
poesia batzutan ere azaltzen da, bainan 1960 ezkeroztik etengabea, he-
datua eta pertsonalagoa da.

Bere gai *existentzialistetan* nagusienak aldia eta iragankortasuna
(transitividad), fedea eta dudak, jarrera agnostizista zenbait, euskararen
larridura, bizitzaren hari latza eta heriotza dira. Alde honetatik, bada,
Gaztelu poeta Salbadore Mitxelenaren parean ezar daiteke, Goikoe-
txea, agian, hura baino mingotsagoa delarik, oreka gutxiago duen do-
luzko hariatz. Hau dio deblauki:

“Zer historio/ ta zer misterio/ poesia lur jota dago.../ Nere historio
ezta histori/ egiak (lerro gainean *biziak* erasten du) indar ematen dio/
Poesia garbiak eztu ezertarako balio/ nere bizitzako terrazan eserita/
bakarrean gozatzeko baiño” (B. Karp. 182).

Izan ere, zerbait berezia nabari da Gaztelu-ren bigarren etapa ho-
netan. Poesia *formala* (poesia “garbia” dio berak) ezesten du, momento
batean, hutsezkoa eta alferrikakoa bezala. Gure ustetan, krisi personala
duen, eta zahartzarora doan gisan, nortasun animikoa aldatzen eta hala-
ko erlatibotasunez eta jarrera agnostikoaz giza-egitatea esperimenta-
tzen duen eran *beste* poesia-moeta egiten eta ontzen hasten da.
Formaren aldetik, bestalde, *poesia neurtua*, kasik, sistematikoki uzten
du, nahiz eta poesia librean ere erritmo eta puntu (hau gutxiagotan) on-
gi zainduak eskaini.

Gaztelu-k Aresti-ren euskara urria, mordoila eta elementala ar-

buiatzen du, bainan irekia dago “poesia sozialaren” mezura. Gainera, itzultzen du Gabriel Zelaia-ren poema zenbait, Otero ere, seguraski, ezaguna du. *Harria, Herria eta mailuaren trataerak (burdinarena ahanzi gabe)* hori bera adierazten du. Ala ere, kontutan eduki Arestiren poesia sozialetik Gaztelu-ren espresiora, hizkuntzaren eremuan, beraldiko aldea dagoela. Aresti-ren euskara elementala bada, Gastelurena sendo eta bipila da. Beraz, gure olerkariaren azpian gure hizkuntzak eman duen hiztegitik hobenetakoa eskutatzen da; beraz *Diccionario Auñamendi* (español-vasco) deiturikoa horren lekuko da. Gaztelu-k biziki ezagutzen zituen euskalkiak, gure lexiko tradizionalaren segetuak eta lokalismo solteenak ere, eta baliatu egin zen olerkietan errekurso lexikal paregabe horietaz. Ene ustetan, ezin daiteke konpara, adibidez, Lauaxeta edo Lizardi baten lexikoa Gaztelu-k duenarekin. Orixe-ren lexiko mendekizuna, noski, apartekoa litzateke.

Fondoaren eta tematikaren aldetik, bada (bai, gai *sozialetan*, eta bai, *existentzialistetan*), Gaztelu poeta *moderno*a dugu bigarren etapan, ez hainbeste, ordea, formaren aldetik. Guk atzeman dugunez, salbuespen batzuk kanpo utzita, Gaztelu-k ez du bereganatzen XX mendean gaztelaniaren eta frantzesaren alorrean nagusi den metafora sinbolista, surrealista, erdisurrealista eta “irrazionala”. Gaztelu-ren irudiak orekatsuak, klasikoak dira, funtsean, sorkuntza “irrazionalik” (hots, sentipenak arrazoimena itotzen duen olderik) isladatzen ez duelarik. Badakigu itzuli zituela *J. R. Jiménez, García Lorca, Hierro* eta beste gaztelaniar poeten poematxoak. Kasu bakan batzuk kenduta, Gaztelu-ren iruditeria ez da sartzan metafora “irrazionalaren” eremuan. Itxuraz, Gaztelu-ren formazioa kaputxinoetan (apaiztegietan bezala) “tradizionala” izan zen, eta, bestalde, Lizardi-ren ereduak ez ziren, noski, goian aipaturiko ildoetatik (adibidez, 27-ko belaunaldiaren andanatik) zihoztenak.

Hau, nolabait, gure poesia guztiaren akatsa izanen da, ia, 1960-1970 arte. Izan ere, Mirande-ren iruditeria arte (eta oraindik ere aski apal) euskal poesia ez da sartzan biziki expresaera guztiz moderno baten esparruan. Lauaxeta-ren intentoa, gure ustetan, oraindik zalantzazkoa izan zen. Honetaz ikus gure *Mirande-ren poesigintza* obra (Edit. Haranburu, 1984, 2 aletan). Gure poetek anakromismoz, eta, maiz, solipsismoz, jarduten dute edergintzan, Lizardi-ren ildoak, noski, abiabide berdinekoa delarik.

ALDE FORMALAK

Gaztelu olerkariaren poesiaren alde *formal* zenbait aztertuko dugu, harakaketa honetan, bataz beste, hurrengo puntuak sartzen direlarik: *Lizardiren eraginak, elemendu mitologiko zenbait, irudi klasizistak, bukolikotasuna, naturaren sinboloak, errepikak, erritmo arinak, aha-paldiak eta puntua, konparaketa zenbait, kromatismoa, irudi sentsualak eta somatismoa, espazialismoa, urtearoak eta lexikogintzaren hedadura eta joerak.*

Azterketatik nabariago geldituko da Gaztelu-ren olerkigintzaren bi etapetan dagoen berezitasuna; lehenengoan alderdi formalen lanketa saiatuagoa (nahiz-eta ildo klasikoetatik, funtsean); bigarreanean, berriz, *haustura* formala, erritmoa, poesia librea eta perpausa solteen bitartez.

1.- Lizardi-ren haria

Esan dugunez, Gaztelu-ren olerkigintzan Lizardi-ren haria Orixe-rena baino bortitzagoa da. Horregatik, neolizardianismoan ere kokatuko genuke poeta gerraostean, Orixe-ren ukituak azalekoagoak dituelarik. Behar bada, itzulpengintzaren teknikan (sinkopaziozko eta gihardura formalezko baliabide batzutan) eta olerki mistikoetan hurbilagoa izanen da Orixe-ren eragina.

Hona Lizardi-ren hurbilekoa den testu zenbait:

“Arru-beetik
datozkit guri
ire amets zurien arribizi.
Barne egian
sor zait urbegi” (B Karpeta, 319)¹

Honek Lizardi-ren “Arru-beera itzulia nago” harakoa gogarazten digu. Goikoak ez dira “apunteak” baino, “Bamean iturburu” Lizardi-ri es-

(1) “Gaztelu”-ren olerkien aipamena egiterakoan *karp. A, B, C*, laburdurak edo abrebiaturak darabilzkigu, olerkariaren poesiak *karpeta* batzutan bilduta baitaude (gehienak olerki *argiratu-gabeak* direlarik). Karpeta horietako olerki-bildumak ez du halako ordena orokorrik, axalezkoa baino, maiz, kronologia bera ere errespetatzen ez delarik. Oraingo, bada, karpeta horien paginazio *probisionala* damagu.

kainitako poemaren sorkuntzarako eginak. Poema horretan Lizardi-ren arrastoak oraindik hurbilagoak dira, Lizardi bera aipatzen digularik:

“Aspaldian nai izan eta, orain zurean/ nago, Lizardi, mendigain galean. / Igo nauzu alda gora belazez/ zuk len bost bider egin gurdibidez” (A karp. 235).

Olerkian gurutzatu gabeko puntu binarioa darabil, *aa/bb/cc/dd* gisakoa. “Oi lur! oi lur! jaioterri nerea, / asaba zaarren bizitegi nerea” dioenean ere kontutan edukitzekoa Lizardi-ren “Oi lur, oi lur! Oi ene lur nerea!

Sagastia izan zen Lizardi-ren poesian baliakizun sugerigarrienetakoa. Hona sagastiaren ikuspen xorakorra udaberrian Gaztelu-ren lumatik:

“Aurrean
egurats egalean
i akusat, sagastia,
sagasti gazte, sagasti zuri
amets-loretegi irudi
bat-batez aideak geldia” (B Karp. 318)

Hau ere Lizardi-rengandik, nolabait, jaso, Lizardi-ren “sagasti berri, sagasti zuri/ inguma-atsegintokia iduri” ezaguna delarik.

Egamin (*Zeruko Argia*-n, 1934 urtean argitaratutakoan) ere lizardianismoaren zantzuak nabari: “Sutu zaidak, Eguzki, barrena: / ito da-kidan nere egamiña!” (A karp. 2); baita “Iluna darama gauak besoz, / t’argia ez agurtuko gogoz?”, “Mendiak gainduz odeien lagun, / nereztat litzake goi urdiña” (ibidem).

Itzala eta basoa gai nagusi dira Lizardi-ren poesia naturistikoa. Gaztelu basoaren “alaba” den *Itzalaz* mintzo zaigu:

“Kozkortzen ari zan Itzala,
baso zarraren alaba leyala,
begibeltx, otsan, apala”

Lizardi-k hau dio *Itzalaz*: “Itzal!, baso-ren ume yaukal, / xaloagorik ezin aal” (Baso itzal).

Hurbileko erreferentzia hauetaz gain, Gaztelu-ren lehen poesian euskal bukolikotasun zenbait Lizardi-ren urratsetatik doa, irudi klasiko batzuen kera eta topikotasuna kontutan izanik. “Zerura-bide” poema mistiko luzean iruditeria hori nabarmen (Orixe-ren ukitu zenbait garde-nagoa delarik, “Barne-Muinetan” poemaren ildotik).

Bi poema nagusien atzetik Espainia-ko ernazimenduko poesia eta mistika dago. Hona pasarte batzuk:

Ardi zuri ta beiak ere
—belardietan oi! edergarri— (A karp. 144)

Ekatzan eskua, Gogo!
ez ukigai dun soñña, sorgiñ-
beatzak egiña edo (Ibidem, 145)

Goiznabarra
urra baiño len,
bekar aoak elkarren musu-
lorea (Ibidem, 147)²

Maitea, giz-atsaren onu ori
bezagun artizar, begigu argi
illun-ezkillak deraunsano...! (Ibidem)³

Gaztelu-k, ala ere, pasarteak ez ditu hartu, nahitaez, Lizardi-ren-gandik bakarrik, bai, ordea, ernazimenduko joera bukolikoetatik.

Gaztelu-k, bestalde, “Il nadinean” poema garaian heriotza iragartze-rakoan “alako olerkari arloteak” lizardianoa gogoan du, dudarik gabe.

2.-Irudi klasizistak. Bukolikotasuna

Gaztelu-rengan atzeman daitezkeen eragin posibleetaz jardutean lehen etapaldiko irudi-mundua, funtsean, *klasizista* dela adieraz dezakegu. Etapaldi hori gerra aurrean hasten da, eta gerra ostean 1960 alde-

(2) Lizardi-k *aopekoak* (sekretuak) direla-eta hau dio: “Ta, ai, zein gozo gauden aopekotan!...”

(3) Lizardi-k txoriaz: “Ta zuek, nora, txoriok, saldoka / zoazte, iraduz urrundu-bearka?”
Eta *sagastiaz*: “Sagasti gazte, sagasti zuri.../elurte arian geldiak!”...

ra arte zabaltzen. Etapa horretan, gure ustetan, Lizardi du eredu bizi-
netako bat, eta, apalago Orixe. Orixe-ren ukitua, bereziki, poesia misti-
koetan (hala-nola “Zeru- bide” delakoan) atzeman daiteke; bestetan,
ordea, jarrera lizardianoa izadiarekiko (*sagarra, sagastia, basoa eta itza-
la, urtearoen islada*) aski bortitza da.

Irudietan, zehazkiago, sinbologia eta mintzo metaforikoa ernazen-
tista nabarmen. Gaztelu-k komentuan harturiko heziketa klasikoa zuen,
beste eliz-idazleek gisa; poesia espainiarrean puntako ziren autoreak
ezagun izanen zituen, hots, ernazimenduko poetak, Garcilaso, Fr. Luis
Leon-goia, Quevedo, Lope de Vega eta Grezia eta Erromako literatura-
rekin eta mitologiarekin erlazioa zuen iruditeria; eta arlo mistikoan
Joan Gurrutzekoa-ren olde literario berezia.

Gaztelu-ren iruditeria klasizistan *eraztunak, oreinak, basoa, itu-
rriak, ileadatsak, ardomatsak, urritzak, eztei- gurdia, txilintxak, eta-
bar*⁴. Eta bukoloismoaren eremuan *artzain* literatura, *larreak, ardi-
abaroak, artzain- neskak* (pastorelas) eta naturaren *bakea*. Ikus
ditzagun irudi batzuk. Lehenik irudi klasizistak, orokorki; gero bukoli-
tasunarekin loturikoak.

2.1. Irudi klasizistak

Klasizismo hitzak, hemen funtsa eta keraren edo formaren arteko
oreka adierazten du. Irudi klasikoetan —erromantizismoan ez bezala—
sentipena eta arrazoimena ongi lotuta azaltzen dira, kontraste handiak,
irudi “irrazionalak”, gehiegikeriak alboratuz. Irudi modernoan, aldiz,
sentimenaren oldea nagusitzen da, eta XIX mendeko erromantizismoa-
ren erreakzioetik sinbolismoaren, inpresionismoaren, eta, bereziki, su-
rrealismoaren bitartez, irudi ilogikoa, aldrebesa eta “irrazionala” edo
arrazoingabea lantzen etorriko da. Horrelako gutxi Gaztelu-ren lehen
etapaldian. Bigarren goan, aldiz, irudi *modernoek* badute agerpena, bai-
nan ez hainbeste poesia irrazionalaren andanan (euskal poesia moder-
noan, 1965 aldera, sinbolismo “irrazionala” autore bakan batzutan
presente zegoelarik). Gaztelu *protesta-poesia* edo *poesia sozialaren*

(4) Hona Garcilaso-ren irudi-zertzelada batzuk: “Y en tanto que el cabello... / por el her-
moso cuello blanco”, “cuyas ovejas al cantar sabroso / estaban muy atentas, los amores, / de pa-
cer olvidadas, escuchando...”.

Eta Fr. Luis Leongo-ak: “Una fontana pura / hasta llegar corriendo se apresura”, “El aire
del huerto orea”, “Tendido yo a la sombra esté cantando” (*Canción a la vida solitaria*).

besotik ibiliko da. Gaztelu, bada, ez da hain birtuosista bigarren etapa horretan, kontzeptualistagoa baino. Hau guztia kontutan edukirik, ikus ditzagun Gaztelu-ren irudi klasizista batzuk. Eremu honetan funtsezkoa gertatzen da bere *Zerura-bide* poema mistikoa (*Egan-en*, 1951 urtean, azaldua), kutsu ernazentista (eta lizardiano batez) atondua. Hona poema horretako irudi zenbait:

a) *Ardoa eta txanbil-hotsak:*

Noizdanik etenak ditun lagun galduen
txanbil-ots ta atsegiñ-ardo? (A Karp. 143)
Sagar ta mats-molkoz oparo
yai dezagun bada *maitago*(A Karp. 150)⁵

b) *Oreinak* (ciervos):

Burbutzika zebiltzan oreiñak
ur-ertzean urruma alaiez...

Ta oreiñari daragion urmiñak
Bizi-iturrira bultza gogor (A Karp. 144)

c) *Airea eta iparraren* (*cierzo*) *irudiak:*

Oi! iparraren mea
illunabarrean,
muñtzen bainau betartean.
Hosto-tartean haizeak
elkar-hizketa soñuak (B Karp. 112)

d) *Koroia:*

Gauzale-taldeak irrintzi-otsez
izarrak, koroï bat iduri.

e) *Eraztuna*

Neri gero erraztuna ezarriren,
ta maitara yarriki yan edanen (Ibidem, 149)

(5) Eta oraindik: "Yanen dugu orraze eztiaren, / edanen ardoa esnearekin" (Ibidem, 149), "malko beteak oriska mâstian / matsondo z nabartzen ari diranez..." (Ibidem. Eta Lizardi-k lehena-go: "Eskuan ditutela ardo-txanbillak" (Ondar gorri).

f) *Untza* (yedra)

Esne-aintzira aoak iduri
untz-orriz estalia ertzetan...

g) *Ezteiak* (bodas):

Gaur ezteiak. Poz gaiten
maitea!

Ta etxeruntz, apain, ots ezti-zoliez
eztei-gurdia, txilintxak otsez...(Ibidem, 149)⁶

h) *Muinak* (besos):

Bekar aoak elkarren musu-
lorea (A karp, 146).

Muñtzen bainau betartean (Ibidem, 145)

Muiñ gozoak gero gure ezpañetan
loretu bitez maitasun-garretan (Ibidem, 149)

i) *Musika gozoa*:

Albotan, eder, zeruko yendea,
doñua yo-ta dantzari lotu... (Ibiden, 144)

Entzunen ire lelo betea (Ibidem, 46)

j) *Frutak eta loreak*:

Masail gorriak bi sagar umo (Ibidem, 145).
Lobedarrak galsoroan loredun (Ibidem, 149)

Naiz iratzarri, naiz loaro
maite-sagarra loreago (Ibidem, 149)

Sagar ta mats-molkoz oparo... (Ibidem, 150)

Mats-ale bi begiak
gerezi españi gorriak (B karp, 121)

(6) "Yesus lore dugu eztei-oea" (Ibidem, 149), "Eztei-ârai darikit egun / ain maite menaren lagun" (Ibidem, 147).

“Zerura-bide”-tik kanpo ere bada irudi klasikoan isladarik, han-
hemen:

Andere dugu Ele Ama
gandola eskuetan:
izar-dizdiza, lore usaina
ontzi-barean (B karp, 2)

Euskara *dama* gisa aurkeztea, eskuetan ontzi edo gandola (vaso),
“lore-usaina” eta “izar dizdiza” dituelarik, Garcilaso baten antzeko irudi-
teria eraikitzea da. Ondoren, gainera, “ezti dario aotik ao” (ibidem) dio.

Gaztelu poetak bere heriotza eta lurperaketaren koadroa *Larte*
mendian ezartzen digu (halako pozkario eta kristau optimismo goita-
rrez); dantzari ei dagie heriotza ospa dezaten, eta, ondoren, dio “Ta
par-algaraz ardo zagiak bear dira ustu” (B karp, 4). Gero, Lizardi-ren
hurbiletik, kilkerak, gonbidatzen ditu hiletetara: “Kanta dezatela be-
lardietan kilkerak, / alako olerkari arlote lurpetarrak” (Ibidem)⁷.

Uztaila presente, irudi ernazentista gisa:

Maite billa ote, ba? I neretzat / artizar, ta iretzat uztai eder ari naun
egiten (B karp, 39).

Baita urrezko ileadatsa (cabellera de oro) eta *hegal-ukitze* leunez-
ko (blando toque de ala) iruditeria:

Ille-adatsa du aberats,
erdi urre, erdi beltz
bekoki gainean harro... (B krap, 111).

Bi begi ñabar gaur nigana
hegal-ukitze leuna bezala! (Ibidem).

(7) Hona Lizardi-k damaigun antzeko koadroa: “Kilker olerkari arloteak / neurtitz ozenak
ditun boteak / lurrezko yauregi- atean?” (Sagar-lore, VII ahapaldia).

(8) Baita hurrengoan: “Zuri zor, ez besteri / honako zorapen gozo / hegal-ukitez sortua”
(Ibidem, 112). “Derramar la cabellera” irudia ere zaharra da, nahizeta poeta modernoek ere erabi-
li. Garcilaso-k *esparce* aditza dakar *haizearen* eragina aipatuz (“...el cabello.../por el hermoso
cuello blanco, enhiesto / el viento mueve, esparce y desordena” (Soneto XXIII). Gaztelu-k, berriz,
“Ilea beltzago / burutik dario / bi aldetara naro” (B karp. 181).

Susmurra (susurro) eta *izarrak* ere literatura ernazentista berean sartzen dira. Hona horien adierazpena:

Izarrez izar dabiltz asmoak
susmurrez geldiro... (B karp, 112).

Eguzki-jauregia (palacio del sol) irudia klasizista da, Lizardi-k ere bereganatua⁹. Hona Gazteluk:

“Emen duk euzkiaren jauregia,
ark emanen dik iraupen argia (B karp, 156).

2.2. Irudi bukolikoak:

Irudi bukolikoak, funtsean, artzantzarekin lotzen dira, iruditerian artzainak, artzain-neskak (pastorelak), ardiak, behiak, eta atsedean eta bakezko giro magikoa sortzen duten elementuak eskainiz. Literatura bukolikoa ere presente ernazimenduan, batez ere, Garcilaso-k Italia-tik ekarritako poesian; literatura hura Grezia eta Erromako Homero eta Virgilio-rekin lotzen da. Poesia mistikoa, noski, olerki bukolikoaz baliatuko da barne pasarte berezi zenbait eraikitzeko. Gaztelu-ren olerki-gintzan irudi bukolikoak goian aipaturiko poesiaz elkartzen dira, funtsean¹⁰.

Hona adibide zenbait:

Biotz-biguinkor ire gaueko janba xaur,
ardiak ausnarrean lo gozo daudelarik.

Ez al abilen pozik nere ardien artean?

Deika ote or, nunbait, artzaian bat koipetzu? (B karp, 39).

“Ene bildots emea” poema zeharo bukolikoa da. Irudien tramak menpetasun gehiegi dauka ernazimenduko ereduekiko XX mendean

(9) Eta Lizardi-k: “Leioak itxitako yauregia / basoak iduri...” (Baso itzal).

(10) *Eztia* (miel) ere irudi bukolikoetan sartzen da, eta bere adierazpena hurrengo testutan: “Ezpañak ezti laztantzean / aberaska (panal da miel) baidakar aoan (gero *barnean* hitza idazten du) (B karp. 121), “Yainko -ezti darion iturburuan / bazka al balitez...” (A karp. 147).

idatzia izateko. Seminarioetan apaizgai (eta kaputxino) gazteek hartzen zuten hezkuntza *klasizistak*, noski, badu honetan funtsezko zerikusia¹¹.

“Basoan” poematxoan *joare* (cencerro) hotsa bakearen kontzeptuaz lotzen du, literatura bukoliko baten joera nabarietan:

Noizean bein urrundik joare-otsa dager,
oinkada luzeak orbelean ots egiten (B kiarp, 141).

Eta, gero, *alboka* musika-tresnaren irudia. Albokariak *artzain-neska* (pastorala)-rekin loturik azaltzen zaizkigu, batzutan:

Alboka-soñuaz elkar dantzai,
Ardi ta beiak albotara larre... (B karp, 155)
Artzain-mutilak albokari trebe,
ongi-etorria dagio lizarpe (A karp, 199)¹².

Eta ondoren *artzain-neskaren* aipua:

—Ots, ba! bere Artzain-neska ederra!
ene amets zuritan sorberria (B karp, 157)
Artzaineska baizait mendian ager;
inoiz ez ikus bera bezin eder (A karp, 198).

Baita *ardien* eta *bakearen* irudi funtsezkoak. “Bakea” *abaroaren* (refugio bajo una arboleda) delakoaz lotzen da, bereziki, euskal artzankulturan. Horren inguruan hurrengoak:

(11) Lehen ahapaldian beste hau: “Nere artaldetako ene bildots- emea, ez joan besten larrertara, agon nerean, / iretzako duken beti belarrrik xamurrena, / iretzat negutean otalore biguñia (azken hau gero *bigunik* eta *gozoric* hitzez aldatzen du) (B karp. 157). Dena den, *otalore* irudiak Euskal Herriko ingurunetik harturikoa dirudi, eta ez, nahitaez, emazimenduko iturrietatik, lore hori nabarmena baita euskal malkar eta mendi-gunetan. *Lizardi-k* ere “otalorea goizko karraxika” irudi bizkorra damaigu.

(12) “Alboka-soñu” deituriko poema ere guztiz bukolikoa da; *larrea*, *abaroa*, eta *ardien bazka* gisakoak bertan. Hemengo Gaztelu poeta Espainia-n garaiko korrontetan idazten zen poesia erdisurrealista, sinbolista eta abangoardikoatik at dabil, euskal poesiaren ereduak oraindik aski tradizionalak zirelako; ondoren zetorken Jon Mirande. Oraindik dio: “Artzai- makilpean ardi guztiak / badu albanitza, beronek zaindu... Narraikan ardiak maiteki zaintzen, / larre gozoetan ditut bazkatzen” (Ibidem, 199).

Ardi zuri ta beiak ere
—belardietan oi! edergarri— (A karp, 144).

Ixil da Bake
bertan mirabe
atsegiñez yardunean... (Ibidem, 145)

Badoaz artalde larrera bidez,
txoriak badabiltz kabigai-lorrez... (Ibidem, 148)¹³.

3.-Elementu mitologikoak

Hemen hari garen elementu *mitologikoak* ez dira Grezia eta Erromakoak (erderazko literatura klasikoetan hainbeste azaltzen direnak), *Euskal herrikoak* baino; euskal mitologiak balioztapen eta atentzio berezia jaso du euskal artista batzuen sorkuntzan, hala-nola, Mendiburu, Oteiza, Txillida eta Sistiaga gisakoen obran. Maiz, indar telurikoen islada gure mitologiaren tradizioetik hurbil eman izan da.

Gaztelu-k ere maitezkoa du, noiz-noiz, gure mitologiaren iturria. Eta, batzutan, mitologia *ura*, *lurra*, eta *ostotsa* gisako lehen elementuen, hots, indar telurikoen, lagunkide da. *Intxixu*, *Akerbeltz*, *Idittu*, adibidez, elementu horien lagunkide azaltzen dira. Lehenik, izadi-indarrak aipatzen ditu:

Ur, lur, su...,
tximist, oztots,
haize, ekaitz,
intziri, oiheu...

Ondoren, poetak pertsonai mitologikoen izenak ahotsez eginiko *taillu* (corte) egokiaz ahozkatzea eskatzen du, eta izen horiek hurrengoak dira:

Idittu, *Intxixu*, *Ehiztari*, *Akerbeltz* (B karp, 225 or).

(13) *Bakearen* ikuspegia, berriro, olde bukoliko ukazinez: "Izar dago ortzia. Gaua nare... / An hemen, multzoka, belardian larre, / —artzaia nun ote? — ardi zuri, gorri" (A karp. 132). Hemen erastekoak lirerate Orixe-ren poesiako pasarte bukolikoak, bereziki, poesia mistikoetan atzematen direnak. Orixe eta Gaztelu-ren iturriak (eta, funtsean Lizardirenak ere) emazimenduan eta Gaztela-ko poesia klasikoan daude, antzinate greko-erromanoa bararekin lotuz. Ikus gure "Sinbolismoa eta eraginak" (Orixe-ren poesia lirikoetan), Donostiako Udako Ikastaroak E.H.U. (1990), 47-94 or.

Dena den, “Oleri” izeneko hamalaukoan edo sonetoan *Diana* greziar jainkosaren aipu garbia. Soneto hori keraz klasikoa da, *geziak, urrea, errautsak* eta *uztaiak* gisako irudiak ez baitira falta.

Diana-k esku-eragiz uztai alako,
izarren bidastean aztarren edo.

A/A/A/A/ puntu-eskema duen sonetoan egitura *formala* Grezia-ko mitologiaren andanan mamitzen da.

Hurrengoetan, berriro, Gaztelu-k bidaia euskal mitologiaren eskutik dagi, iruditeriak kutsu lizardiano ukaezina duelarik, beti, hari klasizista baten ildotik. “Auñamendi-n ots” izeneko poema klasizistan metaforizazioa eta sinbologia ernazimenduko bidetik dabil, “*argi-oyal*” (cendal de luz), *eguzki-jauregia*, “alboka-soñuaz” (sonido del albocue), “urrezko yauregi” eta antzekoak azaltzen direlarik.

Poema bereko “Aitor-en itune” zatian pasarte hau:

Eguzki-ren sarrera garai-mea.
Argi-oyalez gorri sarkaldea
Ots!, lagunok —giñion bata besteari—
Urrezko yauregi eder oetan noski
Eguzki-k sarrera ta egonaldi (A karp. 117).

Eguzki-k hemen pertsonifikaziozko erabilpena du, poetaren deikarrietan azalduz¹⁴.

Poema, nolabait, Lizardi-ren *Basoa-Itzal* poemaren hurbiletik, euskal mitologia (*Aitor*) aro klasikoko iruditeriarekin elkartuz (*jauregia, geriza, basauntza, atsedeliza*, etabar...) ¹⁵.

(14) Lizardi-rentzat ere *Eguzki-k* gizaki baten trataera, *Euriak* giltzapetua baitago: “...Goien sar egin baitu / Euri-k Eguzki giltzapean” (Sagar-lore, ahapaldia).

(15) 11A/11A/11A/11A eskema duen ahapaldian adibide hau: “Ametsak amets, baserri-geriza / bai dan eder, atsedeliza; / Endaren maiarri zar, atson-ontzi, / asaba zarren ondorio yori!” (Ibidem, 118). Bestalde, poeta guztietan bezala, izadia edo natura, gauzaki bat baino gehiago, *persona* da (eta Lizardi-ren olerkigintzan ere pertsonifikazioek funtsezko balioa dute), *ura, lurra, ibaia, ortzea* Gaztelu-ren poesian hizketakide, solaskide, deikari dira. Hona adibide bat: “—Ai! Ibai, ibai, / ibai-kondo gordea, / ilargi taloa (kontutan izan metafora honen *orijinaltasuna*) / barnean, zelan ezugu / hire hitz-ixila / jakin behar? (Oihu, 21).

Urtearoak ere mintzo klasiko-mitologiko berean burutzen ditu, poema osoaren airea (lehen etapakoa eta Villoslada-ren *Amaia* irakurri ondorengoa, ikus 122 or.) biziki *ernazentista* gertatzen delarik. Negua, beraz, *ileurdintsua* da, uda *galburuz* jantzia, urria (udazkena) *sagar umoz betea*. Eta denak (hemen, berriro, irudi *ernazentista*), "bare ziyoatzin atari-bidez / urte ta giroak besoz elkarki" (Ibidem, 118).

4.-Naturako sinboloak

Nahizeta poesian gehiena *naturaren* urtegi oparotik jaso poetak, sinbolo batzuk sakonagoak eta funtsezkoagoak dira. Lehendikotasun *teluriko* horrek egiten du, bada, ia poeta guztiak sinbolo berdinetara jotzea; auzia, ordea, sinboloen trataera estetikoan dago. Hemengo sinbolo zenbait (*ura*-rena, adibidez) tratatua izan da; besteek ere, ordea, hau da, *lurra, sua, airea, ilargia, itsasoa, izarrak, eguzkia* delakoek trataera berezia merezi dute. Gaztelu-k bigarren etapan badu tratamendu *teluriko* berezia, bainan teluria hori aski sotila, soingabea da, maiz, aipamen hutsetara (nahizeta emozio estetiko) mugatzen baita. Bere poesiaren alde hau esperatzekoa zen. Gu pasarte batzuen aipamen hutsan geldituko gara.

a) *Airea*:

—Oi! iparraren mea
Illunabarrean,
muñtzen bainau betartean... (A karp, 145)

b) *Haizea*

Hots-tartean haizeak:
Elkar-hizketa soñuak (A karp, 84)

Aize zakar, ots-egille...,
zuaitz-etxeak astinduz,
bazter orotan jabe (A karp, 94)

c) *Lurra*

Hemen
lur
hontan...
nago erroturik
giza-erroak
emanik... (Biziaren erroetan, 15).
Nagon geldi
adi
nere lurraren barna-taupadari,
barrendik
urrundik...
bete-betea datorren doiñuari (Ibidem, 21)¹⁶.

d) *Sua*:

Sua gauean
sua basoan
sua arkaitzetan (harritan)
sua gaiñetan
sua belarrean
sua bihotzetan
sua begietan
sua adatsetan...
Gaur sutan da, inguru dena dirdira:
iratzar (gaiten) mila eskuk bat egin dute begira!
(A karp, 356 b)

e) *Eguzkia*:

Mun egiozute ondartzari
eguzkiaren, ardo beroaren, goitar mezuaren
oiartzuna baitute bearbada... (B karp, 177 b):

Eta lehenago:

(16) Mezu berdinez beherago: "Naagon geldi / adi / arginabarrean / urra-berri den negarra-ri: / nere lurraren barne-taupadari..." (Ibidem).

Jauz buruak itsasoaren argiaren
zorion ikutugabearen osiñera,
eguzki kiskalgarriaren mezulari baitira (Ibidem, 177)

Gauak bere edertasuna
argiari zor, argirik gabe
latz eta beldurgarri litzake (B karp, 217)

f) *Euria*:

Gàroa, aritzak, lanbroa,
ez pentsatzearen
tristura goxoa...
Eta lanbro tartean ibilli,
ibilli, ta ibilli, bai ibilli... (A karp, 100)

g) *Ilargia*:

Ilargiaren trataera gehienak Gaztelu-ren poesian tradizionalak dira, hots, konstatapen fisiko hutsak, bainan, batzutan, Jon Mirande-ren poesian gisa, kera sugestibo eta originalagoaz azaltzen dira:

Ire pausoen neurrian
illargiari jarraian
gainkari...
illargiaren ibillian
jo zak soiñu
egik oi
irrintzi
lurbira-jiran... (C karp, 16)

Hurrengoak Jon Mirande-ren "Igelak" poematxoaren antza dauka, ilargia putzuan isladatzen delarik:

Ai! Illargi, Illargi,
erotu aizena dirudi,
gabez putzuetan
so oi dion buruari,
ibaiondoan igelak
karkaraz zaizkin ari...

ai! Illargi, Illargi,
erotu aizena dirudi,
amandre xar aizenak
obe din bularrak estali... (C karp, 17)

Hemen euskal etnografia (*Ilargi Amandrea* euskal mitologian presente dago) olde poetiko batekin lotzen du, ilargia *bularrak* agirian di-tuelarik azaltzen baita, harako Garcia Lorca-ren “la luna enseña... / sus senos de duro estaño” ere gogoan dugularik, nolabait.

Ondorengoan ere ilargiak trataera moderno eta sugerigarria du; “talo biribil” eta “ontzia” izan daiteke batetik (A karp, 147) “uretara” amildua azaltzen bestetik, uretako islada (reflejo) fisikoa mintzo poeti-koz jantziz:

Illargiak ba du ispillu
bai guri uraren balaku
igelen karaka uretan amil
parregarri zaie talo biribil (B karp, 169)

Ilargiaren trataera hau modernoa da¹⁷. Bestetan, ilargia “protesta-poesiaren” andanan sartzen da, astronautak bertara iritsiaz-gero ilargia-rekiko giza jarrerak aldatu baitira¹⁸.

Gerraoste hurbilean egiten duen “Illargitan” poematxoan Gaztelu-
k beste jarrera poetikoa azaltzen digu, hots, iruditeria klasikoan sartzen
den mintzoa: “Illargiak, odeietan, artzai-neska iduri (hemengo tindu
bukolikoa nabaria da), / izar-bideetan barna / larre artalde zuri” (A
karp, 16). *Artalde zuri* horiek, itxuraz, izar-multzoak dira¹⁹.

Eta *kopla-itxurako* pasarte naturistikoa:

(17) Hona Juan Mirande-ren pasarte berezia, igelak eta uretako (urmahелеko) islada dela-
eta: “Aintziko urerat / ilhargi-laurden bat erori zen, / zuri, jori, / gauko zitu zorhi: / igelek jan du-
te, igeltxo igeldariak” (*Igelak* poema): Cfr. *Luis Maria Mujika, Mirande-ren poesigintza, II alea*
Edit. Kriseilu.

(18) “Illargia? / Illargia ez dik jadan..., (hemen ez du euskal hitzik ematen, gerorako utziz) /
orain lurak illargiari zeramazkiok / esku-erakutsi / goseak illen artiko” (B karp. 197).

(19) Poemaren emaiaran ilargia *zilar-kolorez* eta *biluts* azaltzen da; sinbolizazio fisiko hau
ez da, nahitaez, modernoa: “Geldi dabil illargia, / zillar, billuzi; / goizaldeko bidetan lurrekoei
(gero *lurrentzat* idazten du) kantari” (Ibidem):

Abuztuko ilargi,
ilargi bete;
lotsa orritan dago
laiñotan gordea.
Zenbat ilargi bete
joanak alferrik!
Laiñotan datza lurra
ta urak gorririk... (A karp, 225-226)²⁰.

h) *Izarrak*:

Izarrak bezela multzoka ozkarbi narean... (C karp, 91).
Bare dago gaua, izar-ortzia.
Guziz aundi illargi-ontzia... (A karp, 147).

i) *Itsasoa*:

Barnea jabal, itxasoa
bezelatsu ekaitz ondoren (B karp, 137)

Ugiñak bezela ondarrera
diranean milizka, geldi (Ibidem).

Itsasoa

Itsasoa

zeru ta lurren ahoa

arrantzaleak igan du

gau ta egun lanaroa (B karp, 162 b)²¹.

5.-Irudi begetatiboak

Euskal lirika tradizionalen²² *zuhaitzen* eta *landareen* eremutik sorturiko irudi eta aipamen aunitz konstatatzen da, ia gure *flora* gehiena ber-

(20) Hurrengo kasuan *kopletara*, noiz-noiz, joateko duen ohitura nabarmen. "Klabeiñak bots orri daukaz / larrosatxoak amabi / zure berri duanak galdetu bezaia lumari (*daiogun alkarri* erasten du gainean) / gizonak gizonari darraio atzetik" (B karp. 203). Baita ondorengoa: "Zerun eder izarra / errekaldean lizarra / mundu ontako giza-jendeak / alperrik dauka bizarra" (B karp. 172).

(21) "Entzun itsas-olatueta lauazka datorren zaldiketa (-otsa) eta dirdira betizuen (?) begietan / ondardietako berde irintzilaria" (hemen poetak sinistesia egiten du kolore bat *irrintzika* ezarritik" (B karp. 177 b). Eta euskal herri- kanta ezagun baten pasartea profitatuz, irudi hau sortzen du: "Boga / boga / mariñela, / joan bear dugu / urrutira / bai / Indietara, / izarrak sortzen diran / errira" (A karp. 275).

(22) Ikus ere Luis M. Mujika *Euskal lirika tradizionala*, III alea, 513-532 or.

tan isladaturik dagoelarik. Gazteluren olerkietan ere irudi begetatiboek garadura bikaina du, nahizeta ez aipaturiko lirika zaharrea ematen den ugaltasunez. Beraz, *sagarra, intxaurra, frutak, hostoak, tantaiak, zuhaitzak, oteak, lertxunak*, etabar natura erderbera baten adierazpen dira.

Goikoetxea-ren natura hori, noski, Gaztelu herrixkan hasten da. Poetak, bereziki, jaiotetxeko *sagastia* du gogoan. Ikus ditzagun, bada, irudi begetatibo batzuk, olerki pasarteak ekarriz:

a) *Zuhaitzak (arbolak)*:

Kantu bakar
herriaren bihotzean
tantaia bezala
basamortu galduan (Gaeuan oihu, 11)

Zugaitza bezela
herria
aziko zera
zugaitza bezela... (C. karp. 82).

Basoa lodi, adarrak zeru-sapaia estaltzen... (A. karp. 111).

Basoak, noski, itzalaren irudia dakar, zuhaitzarteak abaroa eta gordeleku freskoa adierazten baitu. "Zerura-bide" izeneko poema mistikoan ezin falta, bada, gerizaren edo itzalaren aipua:

Nola geldiro, noa gerizpe
ibarretik begiok zakusten
oyan-erdiko aterpera (A. karp. 145).

b) *Loreak eta hostoak*:

Hostoak (eta irudi begetatiboak, orokorki) bai poesia klasizistaren, eta bai poesia modernoaren edo berriztatuaren, edergai gerta daitezke. Gaztelu-k bi alditan darabilzki; natura, noski, aldarte animiko eta estetiko guztitara egokitzen da.

Goikoetxea-k halako sotiltasun filosofikoaz *lorea* (*harria*-ren antzera) ez dela hausten dasaigu, edertasuna bortiztasunari lehenetsiz:

Lorea ez da austen
baiña bai harria
gizaki guzientzat
bai ikasgarria (C. karp. 67)²³

Poematxo hau modernoa ez-ezik, findade sakonekoa da.

Hurrengoan larrosa-ren *tasunak* kantagai, kera soil eta elemental batez:

Halere
oraindik eder zara, larrosa,
zure irudiaren betetasunean
zure mamiaren guritasunean
zure usai onaren mozkortasunean
bai
oraindik eder zara, larrosa,
edertasun irudi panpoxa! (Biziaren erroetan, 38)²⁴

“Hostoa bezela” izeneko poeman hiru aldi aurkezten dizkigu hostoaren egitate naturaletik sorturikoak, *zainak, fruta-emaizak eta uzta*²⁵, haizea eta hotzaren aldartekin eta bizitzaren iturburuekin duen zerikusia nabarmenduz. “Hostoa bezela nahi nuke beldurgaitz izan...” dio poetak. Eta gero:

HOSTOA BEZELA

sortu hazi bizi
biziaren dohaiari ohar eta poztu...

Ibaiari begira nago, ibai-joanari
eta tanto bat naizela zait iduri
adarrean dilinda eskerrak biziari (Ibidem, 39-40)

(23) Kasik gauza bera dio “lorea ez da austen (baña bai arria) / gizonen joera / da larria” dioenean (B karp. 205).

(24) Poema honetan *larrosa*-ren egitatea atomo-bonbari kontraezartzen zaio, bizitza oro bonbak arriskuan ezartzen baitu.

(25) “Zainak luzatu / barrena hustu / naizen hau oro eskeini / bildu dudana oro eman / ezer ez gorde / deus ere ez ukan / eta udazkenean / urre-ondasun bildu”. Emaizta horren goratarrea egiten da, azken prozesuan *uztaren* bozkarioa nabarmenduz.

Hurregoan, berriz, "Bi begi ñabar" poeman ohizkoak ditun irudi-erakuntzak ernazentistak: "Ta betartea zurbil / zitoriz (azucena) egiña edo", "hosto tartean haizeak: / elkar-hizketa soñuak", "oro loretan, betiko Udaberri: / belardi heze, erle-hotsez beteak, giz-oiñek iñoiz malgutuezak" (B. karp. 111-112)

Mintzo klasizista beraz ondorengoak ere: "Txoriak badabiltz kabi-gai-lorrez... / Loretan duzu-sagasti berria! / Azaro yoana egun maitaro. / Gauden emen sagastian abaro" (Zerura-bide, A karp. 148). Mintzo hau mistikoa da, noski, ereduak ernazimendutik datozten oldea dutelarik. Eta gero: "Yesus lore eztei-oea, / sagasti berria iduri zuria... / naiz iratzarri, naiz loaro / maite-sagarra loreago" (Ibidem, 149)

Eta, berriro, poesi-ukipen sotil-modernoaz, galdera sakon baten kolpetxo, bakea eta ekologia aldarrikatuz:

Zer errurik du loreak
usarik ez emateko?
zer errurik iturriak
kantuz ez egiteko (A karp. 267)

Gizarte anker-armamentistek, dagoeneko, loreak, iturriak eta semeak ematen dituzten ama-sabelak urratu eta desegin dituzte. Gaztelu-k, hemen, poesia "protesta" huts bihurtzen du.

c) *Frutak:*

Mila galburu dardara dira eguzkitara
begi bat
begi bi
bihotz
behatz
esna ta irrika
biziaren arietara... (C karp. 8)²⁶

"Herrian odola" poeman Gaztelu-k koplaz zaharren teknika darabil, batzutan, atari naturistikoari oin edo ondorio tematikoa erantsiz. Hona atari horietako bat:

(26) Hona poematxoari ezartzen dion itzulpen-zatia: "Mil espigas al sol (tiemblan), ("dardara" hitza falta da, gero erantsia) / un ojo / dos ojos / corazón / dedos / despiertos y anhelantes en los hilos de la vida..." (Ibidem).

Baratzeko larrosak
bost orri gorri;
bostak odoletan
zauriz hilgarri.

Hemen, irudi *begetatibo* batez baliaturik, nolabait, *herioa* sugeritzen du.

Arbola-frutadunetan *sagarra* du poetak maitagarriena, *jaiotetxeko* sagastia duelarik baitan. "Oroipen gozoa" izeneko poematxoan, erbestera doanean, etxeko sagastia du bizirik gogoan. Hona *hautzaroko* sagastiaren oroipena:

Etxe-bazterreko sagasti zar,
sagar gorritz beteá;
ire gerizpean nuen eder
igaro aurtzaroa... (A karp. 17)

6.-Hegaztiak eta animaliak

Aipamen huts gisa, bederen, komeni da aztertzea Gaztelu-k poesian darabilen hegazti eta animalia mundua. Hegaztietan lotura bat gure lirika zaharreko hegalariekin, halanola, *belea*, *usoa*, *basoilarra*, *enara*, *txoria*, *urretxindorra*-rekin (ez hainbeste, ordea, *garastarroarekin*, oro-péndola). Animalietan berriz, aipatuenak *ardiak*, *behiak*, *idiak*. Poesia bukolikoetan esperatzekoa zen ardien presentzia. Lehen etapaldian Gaztelu-rengan *bukolismoa* ukaezina da, eta topiko-keru bat ere dauka aurretiko ildoak aztertuz-gero.

a) Hegaztiak:

Beleak bele
usoak uso
eta nere herrian
itsu hainbat lauso (Gaeon oihu, 28)
Gose-egarri anima
aize-kaskoetan zintzilik
ez txorimalo
txatar (apeu)
paseko txoriei deika (C karp. 64)

Uso zuria bezin zailu,
bi egalez airean
itsasganka oan aiduru... (B karp. 125)

Orain, hegazti harrapalari-iguingarrienak aipakizun, gaitzaren adierazgarri:

Gizon bidetan pizti tzarren atzaparrak
jabetu dira
erroi, putre, bele zikiñak dute orain
betekada,
karraxiz, karrankaz betetzen dituzte
bazterrak...
erotu behar... salbabiderik ba al da? (B karp. 179).

Segovia gitar-jole sonatuaren soinua entzuterakoan musikak ur gaineko enararen irudia dakarkio: “Beti samur eta biguñ / artzen egoa; / ur-axalean ainara bezela / badoa iltzera ozen” (A karp. 41).

Eta Gaztelu-k egiten duen *lehenengoetako* olerki batean (eta kera guztiz *tradizional* batez) garaztarroaren (oropéndolaren) irudia:

Ibai —gañeko zumar— adarran
zintzilik jartzen du
garastarroak kabia (A karp. 1)²⁷

b) *Animaliak*:

Ardiak dira gehien azaltzen diren animali-abereak. Kera *bukolikoa* dutenetan derriorrezkoa egiten da haien aipua. Gaztelu-k Euskal Herriko baserri-giroa isladatzen digu, funtsean, *lehen* etapaldiko olerkietan. Mundu hori, noski, jaiotetxetik zekarrena zen, eta biziki errotua geldi-

(27) “Txoriek kantuz lillura dutena / bera eskerronez eman ohi da / den dena” (hemen *hosiota*-ren emaitzaz ari zaigu poeta) (C karp. 83). Eta orain *urretxindorra* eta *zozoa*: “*Erreka artean zozoari ala illargitan urretxindorrari / ikasi bezela / esanen...*” (B karp. 293). *Basoilarra* gero: “*Ta basoilarrak argi-xinta ezta / asi baño len, betegin- saria / bilduko dugu maitasunean*” (A karp. 147). Eta “*Txori illa*” poeman (kera lizardiano eta *tradizional* batez) dio: “*Zer dakuszu or aurrean / orixka iduria, / azpi gizenean eroria? / Txorino bat ilberria*” (A karp. 52). Hemen ere *itzala* “baso zarraren alaba leyala” da. (Lizardi-k diotenaren hurbiletik).

tuko da bere sorkuntza poetikoan. Badakigu, bestalde, maiz, artzain ere ibili zela aitonaarekin Larte mendian.

Hona animaliez adibide zenbait. "Orma Kontra" poema moder-
noan animaliak deituak dira jauzi eta sorgin-dantza egitera:

Jauzi adi

idi

zaldi

artz

otso

orkatz

asto

azti nauk

artean atzeman aut.... (C karp. 56)

Irun-go pintore baten koadroa ikusiaz, hau dio *zaldi* batez:

"ZALDI ankaluze / ibaiondoan duzute / bazkategi / ibaiondoan. /
Isatsa arro / belarrik tente / zuri ta arre / berdean berde / ibaiondoan la-
rre" (B karp. 296).

Orein-aren irudia, berriz, esperatzekoa zenez, ikuspegi ernazentis-
ta batean kokatzen du:

Egoak eten iraduz

ta oreiñari daragion urmiñak

bizi-iturrira bultza gogor (A karp. 144).

Esan dugunez, *ardia* da Goikoetxea-ren olerki-munduan oparoen
azaltzen den animalia. Ardia da bere barneko aldarte- mistiko eta bukoli-
koen lekuko; beraz, jaiotxetik zekarren mundu baketsuaren erdua:

Nere artaldeko ene bildotsemea,

ez joan besten larretara, egon nerean.

Iretzat duken beti belarrik xamurrena,

iretzat neguetan otalore biguñia (B karp. 39).

Eta oiartzun bukolikoa duen beste pasarte batean:

Ots, ba! nere Artzain-neska ederra!
ene amets zuritan sorberria.

Oan, gero! ta ik malgotu belarra
usaionez betor, bai, ugaria... (B karp. 157)²⁸.

“Herrian odola” poema (*kopla zaharren aireaz, nolabait, aton-
duan*) bildotsa otsoen hortzetan aurkeztuz *ekologiazko* errebindikazioa
dagi, bitxiki:

Artaldeko bildotsak
otsoen hortzetan;
ur zikinduen kulpa
zuzenen kaltetan (Akarp. 225).

7.-Irudi sentsualak

Gaztelu-ren poesian irudi *sentsualek* badute gune aparta, agian, espe-
ro zitekeena baino joriagoa. Alde batetik, Orixe ta Lizardi-ren kerazkoa
du, irudi klasiko eta arrazonaletan emana (poesia modernoaren muga, be-
reziki, metafora *irrazionalaren* bortiztasunean baidatza). Aro horretako
sentsualitatea hertsia, eta, nolabait, ezkutuko moralismo batez frenaturi-
koa da. Emakumearen aipua enfatikoa izan daiteke, baina inoiz ez biziki
sentsuala. Orixe-rengan ere lotsa “moralizante” bera nabari.

Beste aro batean, ordea, Gaztelu-ren mintzoa libreagoa, solteagoa,
naturalagoa egiten da. Adibidez, Argentina-n dagoen aldiko poesietako
Gladixe anderekiaren aipamena.

Lehen aroko artzain-neska, noski, kutsu bukolikoa duen horieta-
koa da. 1945 urtean eginikoan *ilargia* artzan- neskatzat hartzen du:

ILLARGIAK, odeietan,
artzai-neska iduri:
izar-zabaldian barna
larre artalde zuri (A karp. 16).

(28) Ildo berekoak, gaiari eta kerari dagokionez, hurrengoak: “Erdiragarri dun gauetz ire
janba xamur, / ardiak ausnarrean lo gozo daudelarik. / Ez al abil pozik nere ardien artean?” (B
karp. 271). “Artzaineska (pastorela) baizait mendian ager; / iñoiz ez ikusi bera bezain eder. / Be-
gia du ñabar, xangoak gorri, / soñeko berde, gerruntza zuri” (A karp. 198).

Neskatxaren deskribapena ("Erriko Neska" poeman ere) iruditeria klasiko baten andanan koka daiteke: begiak *mahatsale* iduri, haizea neska *laztanka*, jantziak *basalilien* usainez, lepo *urrezkoa*. Dekorazio guzti hau *ernazentista* da, noski.

Mats ale bi iduri dute bi begiak,
begiraka gu mozkortzeko jarriak...

Ederrik jantzita sorleku kolorez,
illea naro lepo zurian urrez (A karp. 62 or.)

Gaztelu poeta, ordea, irudi *sentsual* hauetako batzuk eraikitzean Euskara-damaz (neskaz) ari zaigu (berriro transposizioa neskatxa zehatz baten deskripziotik eginez). Elizgizon gisa, Gaztelu-k mugak eta hesiak zituen²⁹.

"Maitea beltxaran" poemak ere "Erriko Neska" olerkiaren tankera bera du. Iruditeria, funtsean, tradizio ernazentistakoa da. Hona irudi batzuk: "Gerezi ezpain gorriak", "illea beltzago / burutik dario", "bi uso bularretara lo" (Bibliak *Kantuen kanta* liburuan "tus senos dos cervatillos mellizos de gacela" dio), "españak ezti lantantzean / aberaska baidakar aoan". Galtzarbeak ere "kabiak" dira. Iruditeria hau ernazimenduan Europa-ko beste poesian ere atzemangarri. Gure ustez, Lizardi-k ere iturri berdinak zituen edangarri, neurri batean, amodiozko pasarte hornituenetan.

Yantzia urdiñ;
beso-zangoak billuzi;
gerria lirainñ.
bi uso bularretara lo;
kabi bi besatxoko (A karp. 92).

(29) "Iturrira Bide" olerkiak herri askotako tradizioan dagoen "iturriaren" tematikaz eginko amodiozko solasa eraikitzen du. Kasu honetan neskatxa Edurne da. Amodiozko olerki hau aski arrunta da (nahizeta sotilla izan), "Maritxu nora zoaz" kantua or dagoelarik. Ezaguna da koadroa ("Sulla buruan artuta, / iturrira bide, / biotzean pozkario, / dijoa Edurne" (A karp. 95). Vietnamgo gerratea oroituz, "Maitea billus" delakoa idazterakoan Gaztelu ez dabil koadro sentsual bat eraikitzen, sufrimenduzko konstatapen hutsa egiten baino (A karp. 266). 1971 urtean idatziriko poema batean, ordea, Venus eta Afrodita aipatzen ditu ("Semilla de héroes / de la tierra prometida / que mana leche y miel / Venus / y Afrodita" (A karp. 374).

Iruditeria hau ez da poesia modernoan ematen den bezain limuri eta morbosoa, irudiak aski igatuak, gastatuak daudelakoz. Azken finean, imajinek emakumearen somarekin lotura fisiko gehiegi dute, eta ez dira beste poeta modernoetan ematen diren bezain ausart eta sугerenteak.

Aldiz, hurrengo poeman aipamen somatikoak *sentsualagoak* dira, zuzenagoak gertatzen direlako:

(Zure) begiak
(zure) larrua
(zure) gona motzak
izter-mamiak
ederra dituzu
baina naiago dut
zure barne-antzen
berri jakin... (C karp. 94).

Poema hau ez da, propioki, erotikoa, deskribapen fisikotik haruntz beste zerbait (neskaren barne animikoa) hatzeman nahi duena baino; ala ere, mintzoa bera sentsuala bihurtzen da³⁰.

Poema experientzia baten islada, ala amodiozko idealizazio hutsa, izan daiteke. Euskarazko olerkietan Gladys delakoa *maitale* eta *begiño* hitzez ordezkaturia dago. Gure ustetan, *Gladys* olerki originala *gatzelaniazkoa* da, eta euskarazko haren egokidura "laburra" baino ez.

Bigarren etapaldiko poesietan aipamen sentsualak ez dira ugariak, baina bai zuzenak. Dena den, lehen etapan ere baditu halako keru solte eta freskoak, adibidez, *Illargia* neska gazte gisa (hitzeekin jokua eginez) tratatzean ("Ai! Illargi, Illargi... / erotu aizena dirudi. / Lenago bikini bi. / Orain bikini bat. / Lotsarik baldin baden / oa emendit at" (C karp. 17). Ez ahaz ilargia *emakume* gisa kontzeptuatzeara ohizkoa dela. García Lorca-k "La luna enseña, lúbrica y pura, sus senos de duro estaño" (Romancero gitano) zioen; Gatzelu-k, ilargiaren emetasun sinbolikoa profitatuz, pasarte sentsuala baino gehiago, poesi-joku bitxi eta irrazional bat egin nahi izan duela dirudi, puntu edo errima egokia bilatuz.

(30) Bizitzak, ideiatzerakoan, neska baten tankera damaio: "Izterrak zabal / ile ostrail ugarria bizkarrean / sabela guri / ezpainak gorri / betartea izarrez argi" (B karp. 220).

Hurrengoan, ordea, maitalearen mintzoa, xarmanta, arina bihurtzen da. "Dantza-Dei" izeneko poema xorakorra da. Poema ez da hain sentsuala, baina bai sotila eta txundigarria, eta erritmo arinezkoa musikaltatearen aldetik. 6/5/5a, 6/5/5a formulazko egitura dauka, puntu bigarren bost-silabakoan ematen delarik. Lehen erredakzioan Gaztelu-k "Zurekin, Gladixe" dio; hurrengo bi erredakzioetan, berriz, *Gladixe* izena borratu eta "begiño (80 orriari) "maitale" (82 or.) eta epitetoak idazten ditu. Olerkariak emakume horren izena ezkutatu nahi izan ote digu? Poema guztia -ari puntu gozoaz harilkatzen da:

Zurekin Gladixe,
dantzan nai nuke
ari ta ari,
besoak gerrira,
bira ta bira,
oñak jauzkari,
doñuz bilduta,
biotz-taupada
alkar usnari,
besterik ez gura
ez ere ardura,
irribarrari,
ilargi-diztira
gure begira
kliska dirdari,
gau ixilean
aize begian
biotza kantari... (A karp. 79).

Zein eder, apal eta sugerikorra "besterik ez gura / ez ere ardura" delako hori, amodiozko poesia mistiko-sentsulen andanan³¹.

(31) Gaztelaniz *Gladys* deituriko emaztekiari eskaintzen dion poeman pasarte sugerigarri eta sentsual hauek: "... Y era el parque solitario / do nos besamos por primera vez, / y era la noche tibia de otoño en tu lecho perfumado de pasión / bajo el signo de una estrella / aquella / que nuestro amor alumbra... Y hoy es el T.A.V. y la señal muda de niveo papel / entre las rejas en penumbra. / En nuestro amor, Gladis, / eterno y cambiante como bruñido diamante / que el sol tornasola... / y son tus ojos negros / de hondo mirar / bajo tu pelo de azabache, / es tu boca que sabe a miel / y tu lengua que al besar / conmueve todo mi ser, /eres tú, Gladys, a toda hora, a cada instante, en la aurora / a los sonos de la campana / o cuando Venus rutila / en el cielo del atardecer / testigo de nuestro querer" (azken hau erdi-borratua dauka) (B karp. 108-109).

8.-Somatikoak

Deskribapen somatikoak, noski, goiko irudi sentsualekin erlazioan daude. Guk sail honetan ez dugu aipamen somatiko batzuen aurkezpen soila baino eginen. Gehienetan, somatismo hau iruditeria klasiko baten mendean dago, bigarren etapako poema soltetan ezik. Aipaturiko “Bi begi ñabar” poeman isladatzen den somatismoa, nolabait, ernazimendukoa da. Begia *ukipen* edo “tacto” leun gisa interpretatzea, beraz, klasikoa da:

Bi begi ñabar gaur nigana
hegal ukitze leuna bezela! (B karp. 111).

Gero ile-adats *urrezkoaz* (cabello de oro) ari da, eta, baita, betarte zitorizkoaz (de lirio) mintzo. Biak irudi klasikoak dira.

Ille-adatsa du aberats
erdi urre, erdi beltz,
bekoki gainean harro,
ta betartea zurbil
zitoriz egiña-edo (Ibidem).

Iduriteria somatiko ñabar eta ernazentista bera ezpainak “aberas-ka” (panal de miel) gisa eskaintzean, eta betartea “loretegi” antzo. Begiak ere *izarrak* (estrellas) dira. Hortzak, aldiz, “artaburu aletan” (como panojas desgranadas) gisa ideiatzean hurbileko jauzia egin du, ausaz, euskal baserri giroko irudi bitxi bat emanez.

Betar-tean (bereziki)
(irribarrez) loretegi,
illetartean argidiri.
Begiak itxi ezker,
izarrak itzaltzen oro (B karp.121).

“Iturrira bide” poemak iruditeria apalagoa du. Deskribapen soti-lean gelditzen da:

Ain eder ditu besoak,
gerria ain mee;
ain arin zango gorriak
oiñ biak ain xee! (A karp. 95).

Gaztelu-k eskaintzen digun somatismoa, bada, tenore zaharrekoa da, gehienbat, eta, noiz-noiz, halako tentu mistiko batez ukituta; XVI mendeko mintzoa ere isladagarri:

Aberaska, beterik, zure ziria,
ardojario gozoaz mozkor.
Gauden hemen, ene kutun hori,
laztan bero batez loturik (A karp. 85).

Mintzo poetiko hau poeta mistikoen amodiozko irakurketa batetik sorturikoa dela ezin ukatu.

9.-Urtearoak

Urtearoen trataera euskal poesia kultuan aski *bizia* da, eta, bereziki, XX mendean gerraurrean emaniko olerkigintzan. Lizardi dugu eredurik nabarientatekoa.

Gaztelu-ren poesigintzan trataera hori, batez ere, lehen etapaldikoa da, gerora poeta ezkor, hurbil eta arazo existentzialetara (eta, noiz-noiz filosofiko eta intelektualetara) makurtuagoa azaltzen delarik. Espazialismoa ikusterakoan “Udazken” poema biñeta huts gisa azaltzen zaigu, bertsoen atonketa espazial bereziaz. Biñeta hori, formaz eta funtsez, modernoa da. Hurrengoak ez, ordea. Hona irudi klasizistetan bildutako urtearoen koadroa:

Bare ziyoatzin atari-bidez
urte ta giroak besoz elkarki:
ile-urdir Negu, Udaberri lorez,
galburuz Uda, sagar umoa Urri (A karp. 118).

Urtearo bakoitzak bere zehaztapen naturistikoa du, eta ez, derriorez, ernazimendukoa (jaioterrian gure poetak sentituriko urtesasoinak ere antzekoak zirelako). Ahapaldia, ordea, irudi klasikoz eta ernazentistaz hornitzen da, eta poema osoak aire klasizista du, dudarik gabe.

“Zerura bide” olerki mistikoan ere iruditeria klasiko bera (bukolismoa ahaztu gabe). Bertan udaberria, uda eta urriaren (udazkenaren) aipua:

Urrun dugu, bide udaberria
ta eguzki-galdatan gorrien gatza (A karp. 149).

Maitea! zigor ontaz ¿noiz aterpe?
Betor usu Urriaro-betea
igali gozoz beterik etxea (Ibidem).

Poema horretan azaltzen den urtearoen koadroa *eraztun, ezteigardia, matsondo, alboka-soinu* eta *ardo-esne* elementuez nahastekaturik agertzen da.

Lizardi-k ere ondotik profiritatu zituen urtearoen irudiak. Bestalde, urtesasoen deskribapen fisiko bera:

Ura dario emaro,
(eta) txoriek ari dut
txinta eztia garbirik (A karp. 84)³².

“Bi begi ñabar” poemak *ille adatsa, hegal-ukitze* leuna, aizearen “elkar-hizketa soñuak”, “aberaska (panal) beterik gure zoria” dakartza. Iruditeria hau, klasikoa ez-zezik, *lizardianoa* da.

Urtearoen koadrorik sintetiko eta ederrena, agian, “Il nadinean” poema garaia, olerkariak bere heriotzaren oroitapenetan eginikoa dugu; *Larte* mendiaren magalean ehortzita (lurperatuta) Joan Inazio Goikoe-txea-k bere gorpua urtearoen lagunkide izatea eskatzen du. Hona testua sinbolismo klasiko baten iruditeriaz:

Jai dagitela arro eta gazte ondoan inguru
ta par —algaraz ardo— zagiak bear dira ustu...

Aldiro aldiro belar onduaren usai naro:
berean bere, udeberri, udagoi, urriaro... (A karp. 4).

Gure poeta existentzialistak heriotze-ondokoaren koadrorik gozo eta alaitsuenatakooa (sorpresiboenetakooa) eskaintzen digu hemen.

(32) Eta aurretiko ahapaldian udaberriaren estampa: “Oro lore an betiko Udaberri: / belardi heze, erle-hotsez beteak, / giz-oiñek oñioiz malgutuezak...” (Ibidem).

Esan beharrik ez dago poeta batentzat naturan ematen den aldaketarik nagusienetakoa urtearoen *zikloa* dela, eta hori da, zehazki, gure olerkariak isladatzen diguna.

10.-Iturria, Ura, jarioa

Iturria, *ura* eta *jarioaren* inguruko irudiak eta motibu literarioak ere maiz azaltzen dira, batez ere, Gaztelu- ren lehen olerkigintzan. *Ura*, bestalde, lurra eta eguzkiarekin batera, elementu *teluriko* gisa abordatzen da, batez ere, poesi kontzeptualetan.

Iturria aski erabilia izan da, euskeraren eremutik aparte ere, bai literatura klasikoan eta bai modernoan. Garcilaso-ren iturriaren edo uraren trataerak eta A. Machado-renak, noski, ez dira berdinak. Garcilaso-ren iruditeria motibazio mitologikoz horniturik egon daiteke; Machado-rena, aldiz, egoera *animiko* sotil baten testigu da. Gaztelurengan bi moietako trataerak dauzkagu, lehen tipologiakoak, dena den, nagusi direlarik. Ikus ditzagun testu batzuk.

a) *Ura (ibaia, erreka).*

Ura-ren irudipean bai *ibaia*, eta bai *erreka* doaz, sarritan. “Zerura bide” poema mistikoan *ibaiaren* tratamendu zuzena, literatura klasikoan edo ernazentistan duen trataeraz.

Ta basotik at, ibar-urrunean,
eguzkitara dizdiz zegin
ur-yauzi gardena nabari.
Oi! ikusmenaren zoragarri! (A karp. 144).

Hemen Garcilaso-gandik hedatzen den poesi-moeta amodiozkoa, gerora, mistikaren arloan, San Joan Gurutzekoa-k biziki eta sotilki harrotu duena. Orixe-k ere antzeko trataera ematen dio urari poesia mistikoetan³³.

(33) Hona Orixe-ren pasarte batzuk. “Alboan ur-txurrustari ematen diot giltza” (Getsemani, 5-gn zatia, II, 1), “Ez xurrustaren soñua baratzen bezain legun” (Getsemani, 2-gn. zatia, VIII 2), “Orexain erreka / xurru xurru beian” (Itz eta mintzo, X, 3-4).

Larte mendiko haitzuloa oroitzen duen poeman *erreka*-k trataera sotila.

Gaztelu-n sorkizunak oroitu nahi ditu. Urak eta lurak baitara ekariz “sortu nintzan beraietan / azi / bizi / beraien urina / edoski” dio; *erreka* da, nolabait, egitate horren lekuko.

Ez galde nola
ez dio axola
aizeak ba daki
erreka bazterretan zozoak
dio kantari
eta urak ibilian
esan ohi dio belarrira
gauari... (A karp. 260).

Poema berean, gainera, aitonari entzuniko euskal esaera zahar bat jasotzen digu: “Ohar akio / biziari / badukek haatik / zer ikasi”. “*Bizi-ale*” deituriko poematxoa, bada, olerkariaren autobiografi ataltxo bat da.

“Nere naia” poeman (1932 urtean eginikoan), berriro, ura eta ibaiaren trataera klasikoa, poemaren iruditerian, ibaia ez-ezik, *garastar-roa* (oropéndola), *haize* kulunkaria, *habiak*, *enarak* eta *zumarrak* azaltzen baitira:

Ibai-ertzez-ertz nabillen bitartean
doakizu gaur nere nai bizia:
enarak artzen dun ur tantoa,
ipar-aizeak urrun daraman
zuaizt-ostoa.

“Berde ur” deituriko poematxoan oihartzun arin eta modernoagoak, bertan erritmoa (eta espazialismoa ere), nolabait, zaintzen delarik, *ur/lur/susmur/samur/zintzur/bihur* gisakoekin puntu gozoa mamituz, nahizeta neurririk ez gorde. Olerkiak existentziaren *ixurkortasuna* adierazi bide du erritmoaren aldetik, behintzat.

Ez jakin ur
ala lur
zaidan bihur
burua
dena susmur
eta samur
gelditu zait zintzur
lotua... (C karp. 6).

b) *Erion jarioa*

Erion aditzaz sorturiko irudi asko gure olerkariarengan. Testu-
guru literalean eta sinbolikoan egon daiteke aditza, baina ez, nahi-
taez, trataera klasiko batez, olerki modernoetan ere erraz topa
baidaiteke. Existentiaren aldaratee loturiko poematxo batean (“Ur...
Ibai...”) “Larru xulo orotatik bizia jario” diotsa, eta, hainbestetan be-
zala, gaztelaniar itzulpena ematerakoan “manándome la vida por to-
dos los poros” erasten du, eta gero: “Alkar-izanaz blai / huts betegiña
(gero “hala bete” hitzez aldatzen du) / argiz / illunez / durundiz / ixi-
llez”. Eta gaztelaniaz: “Embebido de mutua realidad / vacío lleno / de
luz de sombra / de ecos de silencios” (bai euskaraz, eta bai gaztela-
niaz, mintzo zuzenagoa egitearren *koma* guztiak kentzen ditu). Honela
amaitzen da olerki existenzial hau:

Mundu bat naiz
antz-mundu bizi bat
betiko ausnarrean
nigan darion
ur aldakor
ur...
ibai... (C karp. 51)³⁴.

Baita “Goizaldea zan / iturriari / ur jarioa / zerion...” (C karp. 80).
Berdin hurrengoan: “Ur-jarioaren susmur ixuria barnera iragaziz” (C

(34) Itzulpenean honela dator: “Soy un mundo / un mundo de formas vivo, / en perenne ru-
mia / onda cambiante / que fluye en mí / onda... río...” (Ibidem).

karp. 100)³⁵. Eta, oraindik, “Ura dario emaro” (A karp. 84), “Sumurjario iturri, durundiz ibai” (A karp. 132). Lizardi olerkaria gogoratuz, antzeko trataera hurrengoan:

Zurean berriro —luzaroz ixil egona—
erne zait urbegi oparo dariona.
Etzan ez agor, nerenek oar ez oar,
aopean ari zan goiz ala iñular (A karp. 235).

Bai polita uraren edo urbegiaren (manantial) irudiaz “aopean ari zan goiz ala iñular” delakoa. Hemen *poesiaz* ari da, noski, poesia *damaz*. Lehenago “zure neurtitz zaarren arribizi / eder zaio ederrak minber naun oni” esan du. Baita —espresaera lizardianoz— “amets egin dut nigan iturburu / dariola argidirian leñuru” (Ibidem).

Antzeko iruditeria klasizistaz “Ele ama” poema sendoan (hots, euskara amari eginikoan) irudi eder hau:

Aur-etik ilobiraino
ezti dario aotik ao (B karp. 2).

Euskara da, beraz, olerkariarentzat hizkuntzarik *gozoena*, bizi osoan zehar³⁶. Berdin “poz-jariozko urbegi Aberrian” (manatial de alegría manante de la patria) dionean.

Segovia gitarra-jotzaile famatuari eskainitako olerkian *erion* aditzak hain ohizkoa ez duen erabilpen literario sotila jasotzen du. Gitarraren musika-haria, *likidoa* antzo eskaintzen zaigu. Olerkariak, lehenetan, *daragio* (lo mueve, lo actúa) aditza idazten du, gerora, ordea, *badario* aldatzen du (eta Gaztelu poemen etengabeko zuzentzaile eta aldatzailea zen!). Poema biziki polita gertatzen da sotiltasun arinez:

(35) “*Erriko neska*” poeman (literaturan sartu ohi diren topikoez *euskara* goresten duelarik) “illea naro lepo zurian urrez” irudi ernazentista damaigu; hemen “dario” aditza (*se derrama su cabellera de oro* gaztelerez edukirik) esperatzekoa zen literatura-moeta horretan.

(36) Poeman zehar Gaztelu-k erabiltzen duen *lexiko* aberastasunaren adierazgarri *gandola* (vaso), *urbegi* (manantial), *gantzulari* (embalsamador) hitzak azaltzen dira. Poetak, badaezpada, itzulpenak ematen ditu orri-ohinetan, maiz.

Entzun dizut, Segovia,
gitarra-soñu latz-guria.
Zillar-urrezko ari mêtetan or,
sorgin-betaz ukitzez sor,
eta biotzak ar bozkario.
arin edo geldi badario
naiz argi naiz illun,
beti samur eta biguñ
artzen egoa... (A karp. 41).

c) Iturria

Iturria-ren trataerak ere hedadura handia du, bai esanahi fisikoan, eta bai esanahi sinbolikoan. Irudietan kera klasikoa dutenak nagusi, noiz-noiz, *ura*-rekin batera, iturria *iragankortasunaren* sinbolo izan daitekeelarik. Horietako bat genduke hurrengoa, nolabait, keru *machadianoa* duen poema. Itsasoa, beraz, ur isurkorraren *bilgoa* da.

Ura badoa
arin edo geldi pausoa
joan da joan
an du bilgoa
eziñ egona den itsasoa
biribil;
seaska hortan har baleza loa... (C karp. 9).

Poema eder-existentziala, bizitzaren ez-tinkotasunari, urduritasunari (*iturria* eta *uraren* pean sinbolizaturik) deskantsua edo atsedena (itsasoaren irudia *sehaska* bailitzan) bilatu nahiaz.

Gaztelu-k Azpe-ko iturriaren aipua egiten digu, nolabait, autobiografikoa delarik. *Bertsolarien* teknikaz, eta zortziko txikian (7/6a/7/6a), eginiko "Nire meza berrian amari" olerkian damaigu.

Azpe-ko iturria
beti dariolari,
ur preskua eskeintzen
egarri danari (A karp. 130).

Iturri zehatz-fisiko horretatik “Zerura bide” poema luzean beste iturri *sinbolizatu* batera igarotzen da, literatura ernazentista eta mistikoan bilduriko iturrira:

Egoak eten iraduz,
ta oraiñari daragion urmiñak
Bizi-iturrira bultza gogor (A karp. 144)

Oraindik beste bi aipamen poema berean: “Yainko-ezti darion iturburuan / bazka al balidez...” (Ibidem 145), “Enegan bai baitut errial-iturri / barne urbegiaren gañezkari” (Ibidem 148).

Beste jarrera existentzial eta ekologista batez, iturriak ez kantatzeko zein *erru* duen galdetzen du. Olerkariak galdera horren bitartez *protesta*, egin nahi du (poesia *sozialaren* andanatik) ekologia-eza salatuz. Loreak eta errekek inbokatzen ditu:

Zer errurik du loreak
usairik ez emateko
zer errurik iturriak
kantuz ez egiteko? (A karp. 267).

Lehen *Azpeko* iturria oroitzen bazuen, orain jaiotetxekoa dakar gogora. *Bordatxuri* jaiotetxeko sagastia eta iturria birgogoratzen ditu poetak. Iturria, orain, agorturik dago: “Bidegin dut errira / jaitetxe-atarira / baserri ondoko / sagastira. / An len zerion iturrira / egarri / ur billa / bañan, ai! agor, / illa / zegon iturria” (A karp. 269). Lehendabiziko inpresio mingots honen ondoren, ordea, itxaropen-zirritzu gisa, Gaztelu *Bordatxuri*-ko iturriak oraindik “ur-xirripatxo” bat dariola ohartzen da: “Baña berriro / ur-xirripa-ari (gero *berri* hitzaz aldatzen du) / nere aora / eztarrira / zerion garbi” (Ibidem)³⁷. Horrela, *etsipena* eta *itxaropenaren* arteko dialektika eraikatzen du, bizitzaren aldarte oposatuak etengabeko gertakizun bezala aurkeztuz.

(37) *Iturria, noski, maitaleen bilgune edo ikuspuntu da, beste literaturetan ere ezaguna denez. “Iturrira bide” deituriko poeman, bada, “Maritxu nora zoaz” kantaren argudio bera. Horren ispilu da lehen ahapaldia (zortziko txikian, 8/6a/8/6a eskemaz): “Sulla buruan artuta / iturrira bide, / biotzen pozkario, / dijoa Edurne” (A karp. 124). Euskal aberria atzerrian (Argentina- n) gogoan duelarik ere “biotza sorburu” eta “begiak iturri” dio (lehenago “ibaika darorkit begitik negarra ibai antzo sor zait abesmiña” adieraziz (A karp. 19).*

11.-Konparaketak

Konparaketak ohizko baliabidea dira literaturan, eta, normalean, metaforak baino ulergarriagoak, erkatutako muturrak *bezala*, *antzo*, *antzeko*, *gisako* elementuez loturik aurkitzen baitira. Gaztelu-ren obran konparaketak ugariak dira, bai lehen etapaldian, eta bai bigarren-goan. Ondoren adibide zenbait.

Lehen etapaldian:

Jesus: lore dugu eztei-oea
sagasti berria iduri zuria (Zerura bide, A karp. 149).
Illazkina yarri-ta basoa,
itxaso bat iduri zillarrezkoa (Ibidem, 147).

Bietan *iduri* (*irudi*-ren formula metatesiduna) Lizardi-k hainbestetan erabilia; hemen bi konparaketak kutsu eta iruditeria klasizista batean ahokatuta. Lehenengoan, gainera, "sagastiberri *iduri*" delakoak kutsu lizardianoa du³⁸.

Bigarren etapaldian konparaketaren muturretan elementu solte eta originalagoak; honela, "herriaren bihotza" tantai batekin, gizon noraga-beak "ontziarekin", eta hostoaren irudia giza existentziaren egiarekin erkatzen ditu.

*Gae*an *oihu* poeman, *ontziaren* irudia profitatuz, dio:

Otanik gabe
gabilza gizonok...,
norakorik gabe
ontzia bezala
jitoan (Ibidem, 21)

Hostoaren irudia hiru edo lau egoera existentzialei atxikia aurkezten zaigu:

Hostoa bezela
sortu hazi bizi
biziaren dohaiari ohar eta poztu...

(38) Hona Lizardi-ren pasarte batzuk: "Ertz-ezin zauria / odolezko iduri", "Odol eri batek ezetua iduri", "Nekazari gizandi bat iduri", "Zerraldo-olen artetik / (negu-gaua iduri)" Cfr. Luis M. Mujika. Lizardiren lirika bideak, II, 111 ond.

Hostoak bezala
haize-erantsiak astindu arren
beroak kiskali...

Hostoak bezala nahi nuke beldurgaitz izan
haizetan ardura gabe... (Biziaren erroetan, 39).

Zuhaitza du, bestalde, *Gaztelu*-k irudi erosoan herriaren hazkuntza (*jan-edan, ase, jeikitze* beharretan) adierazteko konparaketa-muturra:

Zugaitza bezala
herria
aziko zera
zugaitza bezela
azkurria
eguzkia
aizea
euria
gozatuko duzu ("Zugaitza bezala" C karp., 82)

Letrak ere poetaren irudimenean hosto eta izarren gisako dira, ugaltasun ez-zertuan. Gero, izkien zehaztapenak, margo-aipamenak eta antitesiak eskaintzen dizkigu ("ebakiera latz ala biguñez, gogor ala beratzez"). Hona konparaketa:

Izarrak bezala multzoka ozkarbi narean
barrendik zorna ezea dabilkie bizigarri
axal mehe guria dizdiz gaindik ("Letrak" C karp., 91).

Hemen konparaketa, poetikoki, ingurune botaniko baten pasartean sartzen da, hain hotz eta informal diren letrek "zornea" (savia) bailuteen barrendik.

Globalki hartuta, poesia bukolikoetan konparaketen hariak iruditeria klasikoarekin lotzen dira, *ortze* (firmamento), *eguzki*, *zugatz*, gisako elemenduen bitartez; bigarren etapaldian, ordea, nahizeta, batzutan, antzeko iruditeriaz baliatu, egoera animiko *existentzialagoak* isladatzeko eta ispilutzeko erabiliko ditu.

12.-Errepikak

Errepiken eginkizuna, teknika nemoteknikoaz aparte, multzo poetikoari halako bortiztasun edo intentsitate emozionala eta kontzeptuala erastea izan ohi da. Lirika zaharrea oso ohizkoa da baliapide literario hau. Euskal lirika zaharrea ezagunak dira erromantzetako errepikak.

Hona bi *Neskatxa ontziratua*-ren erromantzetik:

Aire bat entzun nuen itsasoko aldetik;
itsasoko aldetik untzian kantaturik.

Gurekin afaitera, eta deskantsatzera,
hortxet deskantsatzera, salaren ikustera³⁹.

Gaztelu ere errepiketaz baliatzen da, han-hemen, eta, behar bada, lehia ohartuagoaz bigarren etapaldian. “Bi uso ziran” izeneko poematxoan izenburu berdineko estribiloa *zazpi* aldiz errepikatzen da. Olerkariak ortzean, geroz eta hurrunago, eta gorago, hegaka urtzen doan *usoaren* irudia dakargu, hegaztiaren urtze estilizatua *errepikaren* bidez mamituz. Hona poematxoaren zati bat:

Bi uso ziran
hegalez aidean
bi uso ziran
t'inor etziran
mendiari buruz
joan da joan
bi uso ziran
(t'inor etziran)
bide illunez
egada luzean
bi uso ziran
(t'inor etziran)... (C karp., 71).

(39) Cfr. *Luis M. Mujika*, Euskal lirika tradizionala, II, 291. Oraindik badira beste adibide sugerigarriak gure lirikan. Hona batzuk: “Izar eder bat ateratzen da / urtean egun batean, / urtean egun batean eta / hura San Juan-goizean”; “Oxinaren azpian / perejilla jαιο, / jαιο bada jαιο da, / bera dago sendo”; “Entzunik ba-duzula lili bat xarmanta, / entzunik ba- duzula lili bat xarmanta, / lili bat xarmanta eta bihotz bat net”. Cfr. *Luis M. Mujika*, op. c. IV, 547-55 2 or.

“Begi bat....” poeman, perpausa osoan ordez, errepika hitz *soltetan* ematen da, zuhurki atonduriko hitz eta puntuen saredura eufonikoan. Ala ere, multzo bat *hirutan* ematen da poeman zehar. Bertako errepika biziki polita da. Hona lehen ahapaldia:

Begi bat eta begi bi
begi putzura erori
erori bazan erori
ezta geroztik ageri.
Begi urdin-urdiña
ene begi on-ona
begi urdiñ-onona (B karp., 242).

“Sugearen pare” izeneko olerkian, poemaren egitura estilizatua, oraindik, sotilagoa bilakatzen da, existentzian gizonaren nora-eza eta argigabezia isladatu nahi delarik. “Sugarren pare” errepika *zortzi* aldiz ematen da:

Lurpean barna
sugearen pare
igeri narraz
sugearen pare
argi gaberik
sugearen pare
nora ezik
sugearen pare (A karp. 311)⁴⁰.

1971 urteko martxoaren (?) 22-a data duen poema batean olerkariak errepika *hotz/hotz* hitzaz dagi. Gaztelu-k zerbait gaitza edo izugarria adierazi nahi digu bertan (alegia, amodioaren hari hautsiak, dardara duten harriak, oihu zartatuak, etabar). Inpresio guzti horiek *errepika-bidez* damaizkigu:

(40) Vietnam-go gerratea dela-eta, herriaren gorazarrea egiterakoan, Gaztelu-k ahapaldiak, lehen bertsotan, “Ohore zuri, Vietnam herri Hori” errepika nagusiaz garatzen ditu. Guztira hamar errepika nagusi. “Ohore zuri, Vietnam herri hori! / Sapelatzen atzaparretan erortzetik / begira zataizaion herri hori” (A karp. 330).

Hotz

hotz

hotz egiten du...

altzairuzko txistuk zilatzen dute zero harritua

hotz

hotz

hotz egiten du...

hostoak belarrak harriak dardara dira erroetan

hotz

hotz

hotz egiten du... (A karp. 365)⁴¹.

Tipologia honetako olerkia Gaztelu-k, bereziki, *protesta-poesian* sartzen du; poesia horretan, olerkariak erritmo erregularra eta neurriaren katea albora utziz, gehienbat, mezu zuzena eskaini nahi du.

13.-Kromatismoa

Gerra aurreko olerkarietan Lizardi⁴² dugu, dudarik gabe, kromatismoa lantzen eta garatzen nagusiena. Orixerengan aipu kromatikoak askoz orekatu eta banakagoak dira.

Gaztelu-ren gan aipamen kromatikoak ez dira falta. Eta lehen etapako leku zenbaitetan Lizardi-ren arrastoa nabari. Bestalde, kolore fisikoetatik adierazpen animikoetara bada jauzirik, han-hemen. Baita karakterizaziorik ere. Dena den, 30-eko gure olerkari nagusien obra gehiengan kromatismoak ez du tratamendu "irrazionalik" (sinestesi-joku nagusirik, adibidez); gure ustetan, ez Lizardi, ez Lauaxeta, eta are gutxiago Orixe, ezta Gaztelu ez daude ukituak metafora "irrazionalez", kasu isolatuetan ezik. Gaztelu-ren margoak, bada, gehienetan, lauak, fisikoak, andana klasizistakoak dira. Besteak, ala ere, kontsideragarriak dira. Trataera modernoagoz agertzen da, ala ere, batzutan, joera *exis-*

(41) Hona beste ahapaldi batzuen ohin-ondokoak: "Eztarri urratuen oihuak zartzaten dira mila otsetan", "Nonnahi begiak ondorik gabeko ezerezean josirik", "Amodioaren ari hauskorra eten dira behin betirako" (Ibidem)

(42) Ondoren Lizardi-ren aipamen batzuk: "Ire goi urdiñaren / urre lañotsupean", "Egur ezearen kea / goiak du kolore", "Arako urrezko zauria / izanik iturri", "Urre gorritzko bide goean". Cfr. *Luis M. Mujika*, Lizardi-ren lirika bideak, II, 118- 133 or.

tentziala duten olerkietan, eta Juan Ramón Jiménez baten andanan nolabait eginikoetan.

Hona kutsu *lizardianoa* duen Gaztelu-ren pasarte kromatiko zenbait:

Aspaldi nai izan eta, orain zurean
nago, Lizardi, mendigain egalean.
Igoa nauzu aldapa gora belazez
zuk bost bider egin gurdibidez:
loreak lagun, urdin, more, orixka,
aize me-leunaz bidean neri agurka (A karp. 235).

Gaztelu-k, Ameriketatik itzulita, Lizardi-ren Tolosa-ko olerki parajetara eginiko txango baten ondoren atonduriko “Barnean iturburu” poeman daude pasarteak. Bertan Lizardi-ren motibazio poetikoak nabarmen: “Otalore ezinegona, sagasti gazte, / kilker olerkari, irusta-talde; / urrezko itxaso, baso itzal-ontzi, / eta bide goenean ondar bat gori” (A karp. 235).

Koloreak, batzutan, antitesi gisa azaltzen dira: “Aberats, txiro, zuri, beltxeran, / ori ta gorri, mintzoz ezberdin” (A karp. 314). Bestetan, aipamen bezala: “Urdin dentz ala nabarxko, / noiz illun, noiz argi ta samurbera” (A karp. 239), “Argi? margo? gezi? ala ego? / eta mintzoan oiartzun betirako” (A karp. 234), “Beltz zuri gorri edo beste edozein margoz (letrak)” (C karp. 91), “Berdea oro laino urdiñetan bilbil emanik” (C karp. 100 or).

Kromatismoa eraikuntza sinboliko ernazentista eta bukolikoetan kokatuta azaltzen da poesia zaharrenetan. Gerora, bereziki 1971 aldera, nagusi den poesia *sozialaren* esparruan aipamen kromatikoak kontzeptuzko joku huts dira, batzutan. Ikus ditzagun, lehenik, keru klasikoagoa duten pasarteak:

Zingira berde, lore su,
urrumaka legunki
igan dabilta izarrak
artalde otxan zuri!
Geldi dabil illargia,
soñu zillar, billuzi (A karp. 16).

Ilargiaren koadro hau ez da, Garcia Lorca batena bezala, modernoa, bukolikoa baino, “artzai-neska”, “larre artalde zuri”, “artalde otxan-zuri” delakoen topikotasuna delarik nagusi⁴³.

Koadro ernazentista bera “Izar” izeneko sonetoan edo hamalaukoan.

Bertan azaltzen diren margo metalikoak (*zillar*, adibidez) kontestu bukolikoan ematen dira, ardi, belardi eta larren ikuspegiari. “An emen multzoka belardian larre”, “-artzaiak nun ote? -ardi”. Gaztelu ez da desitsasten iruditeria klasizista eta lazardianotik, propioki, poesia *existentzialista* (eta bizikiago *soziala*) egiten asten den arte. Lehendiko Gaztelu hori Lizardi-ren urratsetan (eta gaztelaniar klasikoaren menpekotasunean) dabilen poeta dugu; bigarrena, aldiz, original eta sakonagoa da existetziaren andana mingotsean, Euskal Herri sufritu baten erritmoan eta garaiko gertakizun gaitzetan (gerraren, Vietnam, eta Tio sam-en kontrakarrean) ontzen dabilena.

Kromatismo modernoa ere bigarren etapan atzeman daiteke, baina ez kromatismo “irrazional” edo “surrealista” gisa, surrealismoak urri ukitzen baitu gure olerkaria. Simbolismo “irrazionala”, surrealismoa eta erdi-surrealismoa euskal poesian gerotzikoak dira, hau da, Gaztelu-ren belaunaldia hezi zenetik kanpotikoa. Hona pasarte moderno zenbait:

Berdean berde

berdean zuri

berdean gorri

eta berdean ñabar

lurraren aurpegi (A karp. 389).

Kolore hauek, kasik, *hitz-joku* hutsak dira. Transmisio kontzeptuala pasartearen urria da. Hurrengoan aipamen kromatikoak. Juan R. Jiménez-ek itsasoari eginiko poema baten irakurketatik sorturikoak. Oso fresko eta sotilak dira; ia aipu hutsak (1971 urteko ekainaren 2-an eginiko poematxo batetik): “Beti berde / eta nare / argi / ur karesaz / iñoiz

(43) “Zerura bide” poema ezagunean, berriro, kromatismoak kerantza ernazentistaz eta bukolikoaz: “Nagitsu idiak, asneke...”, “Itzuli dator gari-gurdia / kulunka, intziriz, astun, geldia”. Hona margoak: “Molko beteak oriska mästian”, “Yantziak edur...”, “Ta eguzki-galdatan gorrien gatza” (A karp. 149).

ezin ase / eta kolore litsaz / aberats noiz nahi / laiño grisaz / lur estalia...!". Koadro piktorikoa zertzelada sotiletan gelditzen da, lizardianismoaren urratsetatik urrunago. Hauek trazo eta kera hutsak dira.

Aipamen biluts berbera hurrengoan (espazialismoaren teknikaz eta guzti testu originalean):

Urak handi doaz

amilka

multzuka

beltz

gorri

gorri

beltz

munduaren zolatik dator

garrasi gor betea (B karp. 10).

Gaua karakterizatzean koloreak egozten zaizkio: "Kantu bat zor diot goragarri / kantu bat gauari / soin-urdin / beltzeran / begi-beltx / dizdizari / gure loaren begirari" (A karp. 13).

Gero, kolorea diskurtsu existentzial batean biltzen du. Margoa, dena den, azalekoa da, eta desitsas daiteke itxuratik: "Zuriz jantzi nintzan / beltzez jantzi nintzan / gorritz jantzi nintzan / eta eninduten ezagun ahal. / Eta esan nuen ene baitan: obe ukek margorik ez izan / ba zitekek orrelan / ire buruari norbaitek antzeman" (B karp. 192b)⁴⁴.

Eta, berriro, koloreak hitz-jokuzko aitzaki gisa; poesia modernoan, batez ere, *kolore-jokuak* ohizkoak dira, besterik gabe, estetika-gai soil gisa. Hurrengo pasarteak tenore hori du: "Kolore-jantzi kikirriki / noiz hori ala gorri / hori-urdin / berde / more / more gorri" (B karp. 352b).

Antzeko andanan dago, nolabait, ondorengoa ere, koloreak, adierazpen fisiko eta deskriptibo gain, *ludikoak* ere izan baidaitzke aldiko inpresioen arabera:

(44) 1977 urteko poema batean *arima*-ren estalkiaz jarduten du (existentzialki), eta dio: - "Arima ez dago inoiz bilutsik / beti dago jantzirik / edo belarren eta hostoen berdez / eta loreen eta hodeien kolorez / edo uraren edo zuruaren (sic) urdiñez / arima ez dago iñoiz bilusik" (A karp. 231 or.). Aldarte existentzial antzekoaz hurrengoa ere: "Bidea argi ta garbi ikusten duzu, ilunbetan eta / lainopetan ageri zena / orain bat batetan garbi nabari zaizu" (A karp. 342).

“Berdea eta urdiña eta moregorria gris aulduan

[nahasten diranean,

Ur garbien -ai! orain zikiñen -susmur otsetan igesian
geldi, mehe, ixil-ostuka belarrira”⁴⁵.

14.-Neurria eta puntua

Jakina denez, *Muxika-ixilla* itzulpen-liburuaren sarreran Gaztelu-k poesi neurgintzako ildo berezia erakusten digu, silabismoari ordez, *erritmoari* atxikia.

Erritmoa de Gaztelu-rentzat neurgintzaren oinarria. *Ictus*-a da bere giltza, mugimenduak euspina edo apoioa ictus horretan duelarik. Guri ez dagokigu hemen Gaztelu- ren tesia argitzea, ezta ere zertzeladak ematea.

Goikoak, nolabait, kontutan edukirik, bere sorkuntza poetikoan azaltzen den bertso-moeta eta puntu zenbait konstatatuko dugu; go-goan izan Gaztelu-k poesia neurtua, batez ere, lehen etapan egiten duela, eta bigarrenean bakanago. Sinalefetan Gaztelu-k egokien zaion bidea isladatzen digu, erregulartasunik gabe.

Zalantzarik ez dago, 30-eko olerkarien gisa, Gaztelu poeta *kultua* dela *puntuari* dagokionez, Gaztelu olerkari (eta ez bertsolari) bezala kontsideratua izan behar dela. Goikoetxea-ren puntua ongi zaindua, heteromorfoloikoa eta aberatsa da, kasu urri batzutan, soilik, bertsolaritzara, eta honen ohizko puntu txiroetara, labaintzen delarik.

Hona, bada, Gaztelu-ren ahapaldi eta puntu-moeta zenbait. Lehenik, esan behar dugu, poesia neurtua ez dagienean ere, aski maiz jotzen duela puntura, nahiz-eta ez toki jakin edo erregular batean. Honela, “Gauaren errota” poeman (Biziaren erroetan, 24-25) -oa puntua dabil jokuan (“*loa / gogoa / artoa / doa / gozoa / ahoa*”). Gisa honetan amaitzen da poema:

Indar berrituz

gaztaroa

zahartzaroa

izan dezan naroa

eta igaroa

eta geroa

bere betekoa... (Ibidem)

(45) Pasartea Gaztelu-k, ordena aldatuz, “urdiña ta berdea ta ubela” gisa uzten du (*moregorria* hitza ordez *ubela* tartekatuz).

Berdin “Ba doa” delakoaz hasten den poeman. Lehen zatian puntua *-oa-z* egiten du (“Ba doa / nere gogoa / ezin har loa / luze du ehoa / eta zangoa...” (C karp. 96). Bigarren zatian, berriz, *-il* amaieraz du puntua: “Ba nabil / ibil / ezin hil / eta usuk / iskanbil / burua aril / munduaren ardatzean / gurpil...” (Ibidem)⁴⁶.

A.-Molde nagusikoak

Hor diote naizela zuhurra	10 A
Luzea dudala sudurra;	10 A
emagun hori egia dela,	10 —
bai hertsu ere ipur-txuntxurra	10 A
Ibaiak darorkit begitik negarra	12 A
Zauria bai baitut biotzean	10 B
atzerria-arantzez yosia.	9 C
Nork zauritu biotz-lilia?	9 C
Aranzdun dalarik yakiñean	10 B
nork dagit biotz-ertsipen ain gogorra?	12 A

Eskema bera errepikatzen da bost ahapalditan, eta olerkia Gaztelu atzerrira (1935 urtean) joan zenekoa da.

“Añañamendiko lorea” deituriko poema luzean molde neurtuak eta erregularrak azaltzen dira, eta puntu binarioz, askotan (*sagarra/kilkerria, burulonu, lenera/erakarpena*). *Badira, bestalde, 12/12/12/12/12 11A/11B/11A/11B eta 11A/11A gisakoak.*

Beera-bearrak ditun erriak,	11A
erio baitun orotan nagusi.	11B
Nik bada iretzat Añañamendiak	11A
betirak irauñ ezanan berezi	11B

Sonetoetan edo *hamalaukoetan* hurrengoak, hiru bertsozko hiru ahapaldi eta bi bertsozko bestea dituztelarik. Puntuak hurrengo eskema “Irudimena” izeneko poeman:

(46) “Esan-eziña” olerkian *pilpill/emanik/murgil/amil* gisakoak; baina kasu honetan erri-moak sorturiko neurria ere eskaitzen da.

“Zortzikote” izenburua daramaten hamalaukoek (Olerti-n, 1962 urtean, I, II zenbakietan argitaratutakoak) goiko puntu-eskema gurutzatua daramate, *Olertitza* poema kasuan ezik. Honen eskema hau da: A/B/B/A C/D/D/C E/E/E/F/F. Puntuak aberatsak dira. Adibidez: arin / osin / egamin, / ego / betirako / alako / edo, / ispillu / dizdizu / subizgu / sukatillu, eskutan / sutan (azken bi hauetan, ala ere, *inexiboa* errepikatzen da).

Hona *Aldegain* deritzan hamalaukoa:

LEIO borobil, aurrean oargille,	A
ortzadarrean oi dute bataioa.	B
Nork esan begien jai ñabar, bete,	A
ainbat litsaz ager danean margoa?	B
Leiora da anima, argirudiz murgil,	C
egotzat ditula begiak aldakari;	D
inguma bailitz, arat-onat urbil,	C
egalak kirriki, jantzi-erantzi.	D
Gauak oro begitan dute azpegi,	E
bestela ez antzik ez margorik ere;	F
garbi ala gandu, begiak ugeldi,	E
barnegiro denak oetan dagertze.	F
Ene begiok, zeitezte (sic) aratz, ez lizun	G
zuen bidez baita den oro ikuskizun ⁴⁷ .	G

“Il nadinean” olerkian hileta pertsonala irgartzten den poema ederrean, puntua A/A binarioa da (*inguru/ustu, ibildari/kantari, zolil/iguzki*). Neurritan 12/12, 15/15, 16/16 gisakoak, eta beste batzuk irregularrak:

(47) *Irudimen, Naimen, Adimen* izeneko sonetoetan Gazteluk giza ahalmenen gogarte filosofikoa dagigu, euskara trinko eta gihartsu batean (Olerti, 1962, 12, 13 or.). Bestalde, “Begiak” izeneko poema luzean *zentzuneta*z gogartea (A karp. 86).

Aldiro aldiro belar onduaren usai naro:	16 A
nerean bere, udaberri, udagoi, urriaro...	16 A
“Abillen, leloa!” olerkian hurrengo egitura:	
Jeiki ta abillen, leloa!	9 A
Euskalerrira bide	7—
arro-arro ar zan hegoa!	9 A

Eta, oraindik, besteok:

Goizero dadat jainko ontzitik,	10 A
Jainkoz betetzen duen edaritik.	10 A
Euri, azkurri,	5 B
bildots-iturri,	5 B
gogo-baratzaren asegarri.	10 B

“Bizitza” deituriko poemak sarrera 6A/4A/4(5)A/6A eskemako du. Gerora, molde luzezko ahapaldiak datoz, puntua A/A binarioa duelarik, bigarren ahapaldian ezik (A/A/A/A).

Eta besteok:

Nere artaldeko ene bildots-emea,	14
ez joan besten larretara, agon nerean,	14
iretzat duken beti belarrrik xamurrena,	14
iretzat negutean otalore goxorik	14
Kartak utzirik eta tantoak	10 A
an zituzten an gero saltoak	10 A
Bakarrik iruen aurka, zer egiñen du Mari Martin gaixoak?	20 A
Azkar izanarren zango-besoak,	10 A
artu ditu, artu ditu oloak.	10 A
Begian argi, biotzean su:	10 —
(artega) nabil nere bidean,	10 A
Nork lituzke arrano-egoak	10 —
ibiltzearren ega luzean!	10 A

Zelai, baso ta mendiak,	8 A
ibai, itsaso, iturriak,	8 A
txoriek ere abesle,	8 B
aur galdua emen ikusirik,	10 —
on-etorria diote.	8 B
Makilla eskuan eta zorroa bizkarrean,	15 A
atez ate eskaleak ots egiten eskean.	15 A

“Atez-ate” izeneko olerki hau, gero 8/7A/8/7A eskemez ere idazten du, etenak kontutan edukirik (A karp.44).

Hurrengoia zortziko handian (eta bertsoaritzazko keran) egina dago, olerkarien ildo utziz:

Milla bederatziaireun da	10 —
berrogei ta lauean,	8 A
Garai jaunak jasotako	10 —
Uri aundi ederretan	8 A
“Euskaltzaleak” batzarre	10 —
degu Laurak bat'ean.	8 A
Agur, jaunak! diotsuet	10 —
jarririk aintziñean.	8 A

“Nere meza berrian amari” (*Gure herria*, 19 9, 330-331) txikian (7/5a/7/6a) egina dago, bainan keraz, garbiro, bertso arruntarena da, eta ez olerki tankerakoa.

Hona beste moldea:

Lagun onak, bai, zuek abeslari bikaiñ	13 A
erriz-erri aspergabe zabilzatenok,	13 B
urretxindor antzean kantari beti aiñ	13 A
trebe, sutsu, gero ta ereszalegoak	13 B
Jaiki ta abillen, leloa!	9 A
Euskalerrira bide	7 —
arro-arro ar zan egoa	9 A

A Bederatzi ahapalditan luzatzen da olerkia, azkenekoa lehenengoaren errepika delarik (A karp. 96).

“Auñamendi-an ots” izeneko poema luzea iruditeriaren eta formaren aldetik klasizista da, eta lehen etapaldiko poesigitzan sartzen da, neurriak molde nagusikoak eta ahapaldien egikera aniztua delarik. Bertan tipologia honetako ahapaldiak: 11 A / 11 A / 11 B, 11 A / 11 A / 2 b / 2 b / 6 B / 6 B.

Ametsak amets, baserri-geriza	11 A
bai dan eder, atsedeen-eliza;	11 A
Endaren maiarri zar, atson-ontzi,	11 B
asaba zarren ondorio yori! (A karp. 118)	11 B

Zerura-bide poema mistikoan puntu eta neurri aunitz, etenduren eta oinen eredia kanpotik hartua dela isladatzen delarik. Doinuaren orde, erritmoa bilatzen du olerkariak, eta olerkian azpiko neurria zein den, batzutan, gaitza gertatzen da jakitea. Hona neurri eta puntu zenbait: 10 A / 10 A / 10 B / 10 / 12 -, 8 A / 7 A / 6 A / 8 A / 5 B / 5 B / 8 A, 11 A / 11 A / 11 B / 11 B, 11 A / 11 B / 11 A / 11 B / 11 A / 11 B.

Baratz bat egiñik dakart arima,	11 A
loreak erruz yarinez urriñez,	11 A
Enegan bai baitut ernal-iturri	11 B
barne-urbegiaren gañezkari.	11 B

B.-Molde txikikoak:

Noiz, nun, nola dario	7 —
herrian odola?	6 A
Urak gorritu dira	7 —
orain ez Urola ⁽⁴⁸⁾ .	6 A

(Ikus ere B karp. 160, 216)

“Nire meza berrian amari” poesia *zortziko txikian* (7 / 6A / 7 / 6A) egina dago, baina kera eta erritmo *bertsolarizante batez* (karp. A, 130).

(48) Olerki honek kopia “zaharretako” teknika formal darabil ahapaldi batzutan, hau da, lehenengo bi bertsoetan *atari naturistikoa* (“baratzeko larrosak / bost orri gorri; / bostak odoletan / zauriz hilgarri” (4-garren ahapaldia).

Hona beste molde bat (*txikia* eta *handia* nahastuz):

Lan lagun bat apala	7 A
eta zuen eskua	7 B
hostoa bezala zabala	9 A
eta izpiritua	7 B
argia bezain argala	9 A
here begien sua	7 B
argitan ditzira bezala	9 A
bere hitzen doinua	7 B

Zortziko txiki molde *klasikozko* diren ahapaldiak askotan ematen ditu Gaztelu-k (ikus B karp. 169, 186, 187 eta A karp. 94).

Hurrengo olerkia hamalu bertsoetan luzetzen da, pareak heterometrikoak direlarik.

Bi uso ziran	5
hegalez bidean	6
bi uso ziran	5
t'iñor etziran	5
mendiari buruz	6
joan da joan	5
bi uso ziran	5
bide illunez	5
egada luzean...	6
Goizaldea zan	5
iturriari	5
ur jarioa	5
zerion	3 B
bazterrak ixil	5
oilaritea	5
eten berria	5
aixtion	3

“Argi-Ezkila” izeneko poema beste bertso askotan luzatzen da, 5/5/5/3 eskema duelarik, laugarrenean puntu desberdina azalduz.

Eta, oraindik, hurrengoak:

Sulla buruan artuta	8 —
iturrira bide,	6 A
biotzen pozkario	8 —
dijoa Edurne	6 A
Il da. Zuri-begi	6 A
il-kutxan arpegi.	6 A
Adaxka zan, lorez	6 B
pin-pin goi-izpiez:	6 B
aize-osiñak orain	6 —
—goiz-goiz oxkirriez—	6 B
soil utzi bat-batez	6 B
Kantu bat ahoan eta	8 —
gogoa herrian	6 A
isildu gudaria	8 —
puztu lohieran barrena?	8 A
Begi urdiñ-urdiña	7
ene begi on-ona	7
begi urdiñ-onona	7
Bego ohardun ixilla,	8 —
bego ixil oharmena,	8 A
esatera noalako,	8 —
lagun badut oharmena,	8 A
nere kontakizun honek	8 —
onenik eskas zuena.	8 A

15.-Erritmo arinak

Gaztelu-ren olerkigintza irakurtzerakoan berehala konturatzen da bat poemaren trataera formalean erritmoak duen garrantziaz; bestalde, olerkariak bigarren etapan (bereziki, 1970 urtea ezkerotzik) maiz bilatzen ditu kera labainkor, labur eta arinak. 1932-etik 1960 urtealde arte poesi-multzo nagusi bat molde luze, astitsu eta tradizionalagoetan egi-na dauka. Hamalaukoez edo sonetoez gain, ez ahaz 10/8 eta 13/8 egitura luzezko poemak badituela.

1960 urtealdea ezkeroztik erritmo bizi eta arinagozko bertsoak bi-
latzen ditu, eta, bereziki, *protesta-poesia* edo poesia "*soziala*" eta poe-
sia *existentzialista* sistematikokiago egiten hasten denean. Hurrun
gaude, bada, "Añamendin ots!" gisako poema astitsu eta luzeetatik.
Hona *Gauean oihu* (1972 urtea) liburuko erritmo arin zenbait:

Zaldiz
oinez
aldiaren otsetan:
arnaska
tintinka
aizearen ortzetan... (19 Or.)

Hemen aldiaren "iragankortasuna" bertso bisilabadunez atontzen
du; lehen bertsoetan binakakoak, eta laugarren eta boskarrenean hiru-
nakoak azaltzen dira.

Oihu bat izeneko olerkian erritmo arina *espazialismo bereziaz*
hornitzen da, lerroa korrituz eskuinera.

Oihu bat entzun da
oihu beltz
oihu ori
oihu zuri
oihu gorri
neri
zuri
guri
mintzatzen zaiguna (Ibidem, 37)⁴⁹.

Errimoa biziki estilizatzen du, poemak barnetik hartzen duen haria
jarraituz ("Norenen baitan / malko / pozkario / ibilera / izerdi / galera /
bizi / erio") "Argi-ekzilletatik". C karp. 46). Hemen barne-erreakzioen
izendegia ematen da, zerbait abstraktu eta zehatza, zerbait sotil eta
aratza lortuz, poemak antitesietan nabarmendura biziago bat dezan.

(49) Poema-liburu berean oraindik: "Maitea bilus kantatzen dut / maitea bilus / soil / tipil / bi-
pil..." (Ibidem, 43). Monosilabikoak eta bisilabikoak ere erabiltzen ditu, oraindik, azken bertsoetan.

Biziaren erroetan (1972 urtea) liburuan ere joera bera. “Hemen” izeneko poeman, adibidez, monosilabikoak eta bisilabikoak herrenkan tartekatzen dira, amaiera aldean 1/1/1/2/2/3/3/3 eskema bizkorra eskaintzen digularik. Bertsoak, kasik, aipamen huts dira? “On / poz / min // gozo / nigar / hasperen, / gizaki / guztien...” (*Biziaren erroetan*, 16). “Izan-gura” poeman ere dialogo existenziala mamidura azkarreko bertso hitzetan garatzen da, erritmo laburrak funtsa berezia bailukeen:

Ausnar

irazi

eho

nahasi

jan

egoisi...,

aldiaren iraganean

zerbait ikasi...

Existenziaren zertzeladak fase bakoitzean ardura gehiago jasotzen duela dirudi, bertsoa egotaldi bereziaren marka bailitzan⁵⁰.

Ia liburu osoan aurkitzen ditugu erritmo sotil, solte eta iheskorak Gaztelu-k, itxuraz, aurretiko poesiarekin etendura alde formal honetatik ere egin nahi du. Bestalde, olerkariak erritmo eta neurri olerkietan, askotan, puntuaren *hoskidetasun* informala bilatzen du, seguraski, neurgintzara hain makurtua zegoen poetaren marka gisa. Goiko “Izan-gura” poeman bertso-paretako aditzak puntukide dira (*irazi / egoisi / ikasi*).

Oteiza-ri eskaintzen dion “Egonean” poeman (eta poema hau 1963 urtekoa da) Gaztelu-k ihes egiten digu zeharo molde tradizionaletatik, neurri librea ez-erik, erritmo guztiz estilizatua erabiliz. Bertan bisilabikoak eta hirusilabikoak azaltzen dira, haseran batez ere:

(50) *Ez egon* poema existenzialistan ere *bizitzaren* zirkulua, kasik, sententzialki isladatzen digu aditz bakanen bitartez: “Horrela da osatzen / bizi-arloa: / sortu / bizitu / hil / osatuz / bizi-obeia” (Ibidem, 25) “Aitorra” poema ere tipologia berekoa da, bertso bisilabikoak oso ugariak direlarik.

Arrimokor biribil:

tartean
lekune bizigarri
aldean:
ez il
bizi
aldiaren erraietan:
ez larri
geldi
aziaren begietan:
argi
nare
sabel izar illunean:
egonean.

Gerora ere poemak (bere edukin existentzial eta tenporalistan) erritmo bizkor eta azkarrari eusten dio, noiz-noiz, gogartealdi astitsuagoetara etorriz, adibidez, poemaren lehen zatiko azken ahapaldietan. Poetak antitesi erritmikoak profitatzen ditu, barne-hari gogartetsu bat saretzeko.

Izen bururik azaltzen ez den poematxo batean monosilabiko diren bertsoak beste luzeago batzuekin tartekatzen ditu, puntua bilatuz:

Gorrian gorri eguzki

ale garau azi
gorrian gorri zuzi
gar
gar
par
algara irri
ter
ter
zer
an ler

emen tirri... (B karp. 167)⁵¹.

(51) Poematxoaren jarraian, ia aipu huts diren, aditz, adberbio eta izenorde pertsonalak azaltzen dira: "Illargi-itzalean / zu ta ni / gu / zor / egon / izan / azi / ari / or emen / an / noiznai / edonun..." (Ibidem, 168). Joku bera zenbakiekin hurrengoan: "Ez bat / ez bi / bost / hamaika / hots, milaka / oihanean hostoak bezala / pilaka / argiak, haizeak, urak / ikara / dardara..." (B karp. 193). Poemaren *estilizazioa* lortzeko Gaztelu-k kakotxak alboratu zituen, hitzen segida abstraktuagoa eta tenkagoa dadin. Antzeko erritmo zalua zenbakiez hurrengoan ere: "Azi bat / bi azi / bost / amaika / erin eta gainka / milla galburu eguzkitara / begi bat / bi begi / biotz / beatz / esna eta irrika..." (B karp. 202).

Poematxo honetan erritmo arina *hitz-jokuaz* nahasten da.

Zuhaitzari buruz gogarketa (*filosofia* dio) dagienean ere erritmo zalu bera artzen du. Bertso laburrean hitzari kondentsazio gehiago atxiki nahi dio:

Hazi

bizi

argia, euria goza

haizea jasan

urari joaiten utzi

ez egin

egon (A karp. 215).

Ohar zaitetz, irakurle, estilizazio baten eta gihardura abstraktuago bila poetak *kakotxak* ere kanpora uzten dituela olerkiak materializazio gutxiago dezan. Aditzak, gainera, laguntzailerik gabe, zeharo biluts, hotz gelditzen dira (aditzak *temporalizazioaz* “berotu” egin ohi baitu perpausa)⁵². Bestalde, poema guztian ez da juntagailu bat ere azaltzen. Dena hotz, zurrun, sententzial da.

Hurrengoan ere olerkariaren asmoa zalutasuna puntuarekin nahastea da, besterik gabe, olerki formal bat bilatuz. Estilo hau gaztelaniaren eremuan, batez ere, Jorge Guillén-ena da, hain poesia intelektual eta gihartsua darabilenena. Olerkia, kasik, hitzak aipatzera mugatzen da:

Haizkibel

gibel

harbel

ubel

uhel

hel! hel! hel! (B karp. 221^b)⁵³.

(52) “Urarena” poematxoan aditzak bata bestearen ondoan doaz, baina, *kakotxaz* berezita, behintzat: “Jario, ixuri, / joan, busti eta ikuzi” (Ibidem).

(53) Ondorengo poema, aldiz, “beroagoa” da, aditz-laguntzaileak eta juntagailuak (*eta...*) azaltzen baitira, noiz-noiz: “Eta zure eskuak / indarrez / antzez / jantziko (hormituko) dira / eta zure eskuetatik / (izakari) sorkari berri bat / neurritz / taiuz / sortuko da / haziko da / osatuko da / bi-ziaren / eta herriaren arabera / eta beteko” (B karp. 230^b). Hemen, ala ere, *kakotxak* falta dira.

“Bilbeak” (urdimbres) izeneko olerkia ere egitura zaluzko beste poema da. Bertan margoek, izen-puntukide eta adberbioek joku bitxia egiten dute. “Bodega” eta “Artailu” (Ibidem, 256) ere antzeko tipologiazkoak dira, baina bertsoek gorpuztura zabalagoa dute batzutan. “Bilbeak” poema, espazialismo bitxiz, aipu hutsezko entsegua da. Horrelako asko Gaztelu-k lehen esaniko denboraldian:

Argi

ilun

urdin

beltz

adar

nabar

ur-dardara

lur-ikara

ibilbide

huts artean

ibilbide (B karp. 257).

Dudarik gabe, gure poetaren poesian alde formal hain estilizatu eta hieratikoa erreflexiozko jarrera duten olerkiekin lotzen da. Gazteluren poesiak badu, bada, batzutan halako keru intelektuala, jarrera *existentzialistari*, *protesta*-poesiari baino gehiago, atxikia egonik nahizeta azken honetan ere erritmo zalu eta arinetara jo, bereziki, poesia sozialean emaniko *sententzialismo* arestiano batera (mot *d'ordre* delakoa) jotzen duenean⁵⁴.

17.-Espazialismoa

Espazialismoa da Gaztelu-ren poesia modernoan beste baliabide bitxienetakoa. Nahizta Gaztelu-ren haserak lizardianismoaren ortodoxia formalean garatu, poesia existentziala eta intelektuala, eta, bereziki, protestazkoa irtenbide espazial ezformal eta bitxiagotara lerratzen da. Espazialismoaren kabriolak eginak zituen gaztelaniaren eremuan ul-

(54) Oraindik ikustekoak dira hurrengo poematxo hauek: “Bakar” (B karp. 328), “Norena mintzo” (B karp. 367), “Gero bai” (B karp. 261). Azken honetan: “Gero bai / gizona libratzen dudanean / egingo dugu zurruta... / baña ez didate giltzik eman / eta / malluka / bai / malluka egin behar lana...” (Ibidem). Poema hau, noski, olerki “sozialetan” sartzen da.

traismoak eta Guillermo de la Torre-ren poesiak, adibidez, mende honen hasera aldean, bainan ez, noski, euskararen alorrean. Dena den, teknika honek, nahizeta berri-itxura eman, ez du kritiko batzuek eman izan dioten garrantziarik. Gaztelu-k baino gehiago, Artze poetak maitatu du gurean poesi-moeta hau.

Ikus ditzagun, laburki, espazialismoaren adibide batzuk.

“Basoan” deituriko poeman, esaten baterako, hitz bakaneko bertso lerroa eskuinera deslekturik kokatzen da. Gero, ezkerreko muturrera eramaten du, ezkerretik eskuinera berriro ekartzeko. Azkenean, parean ezarririko bi bertso eskaintzen ditu. Hona eskema espaziala:

Bideska

mee

luzea

zugaitz

artean

galtzen...

Basoa lodi, adarrak zero-sapaia estaltzen:

argi-izpi

tarteka

belarrean

gezi...

Noizean bein urrundik ioare-otsa dator;

oinkada luzeak orbelean ots eragiten...

“Udazken” poemak ere formalismo bera, bainan kera informalago batez, ezkerretik-eskuineko lerrakuntza berezia falta baita:

An

or

suak ar ostoak,

ibaia gorritzta...

orri bat

aizean

zurrunbil:

urean

daror,

ur-azala

barano-an.

Azkeneko “baranoan” tartea apropros eraikitzen da, hitza astitsua-go goza dadin⁵⁵.

Garbi dago espazialismo honen bitartez Gaztelu-k poesiaren edukiari gunearen *geometria* erantsi nahi izan diola, aspaldiko, euskal poesiaren zurruntasunetik ihes eginez. Lizardi eta Orixe-engan, noski, ez da ematen honelako entsegu espazialarik; bai, ordea, beste olerkari gazteagotan.

18.-Lexiko zabal, garbizale eta kultua

Gaztelu-ren lehen etapaldiko poesia irakurriz, berehala, konturatzen gara zenbaiterainoko eragina izan zuen gerraurrean, bereziki, euskal poesigintzan (Orixe-ren kasuan, noski, apalago) *garbizalekeria* lexikalak. Lizardi-k, Lauxeta-k (honek bortitzago), Loramendi-k, eta kasu honetan Gaztelu-k, jarrera sabiniano horren islada dute. Lizardi-engan aurki daitzkeen *aditz-sintetikoak* (hala-nola *bekusat*, *babesadan*, *damesgun*, *bebil*, *letsiken*) Gaztelu-ren kasuan ere presente, eta, agian, ugariago. Joera hori, noski, biziki apaltzen da Goikoetxea-ren azken poesietan.

Bestalde, Gaztelu-k euskal lexiko zabalaren ezagupen sendoa isladatzen digu. Lehen ere esan dugunez, etzen alferrik izan *Auñamendi Hiztegiaren* (*Diccionario Auñamendi, español-vasco* delakoaren) antolatzaile eta laguntzailerik nagusia; Gaztelu-k sakonki ezagutzen zituen euskalkietan zetzan lexiko ñabar, hedatu eta zehatza. Edozein mementutan Gaztelu-k sorpresak eskaintzen dizkigu lexikoaren aldetik. Hurrun gaude, bada, *Bordatxuri*-ko sukaldean ikasi zuen tolosaldeko euskara sotil eta gozo hartatik. Gure poetak han ikasiriko euskara oraindik hedatzen etorriko da, ikuspegi eta garadura berria lortuz. Bere poesigintza guztia hizkuntzaren menderapen zabal horren testigutza da. Esana dugu nolatan auzitan ezartzen duen G. Aresti-ren euskara eskaxa. Gaitzetsi egiten du hizkera- moeta elemental hori.

a) Aditz-sintetikoak eta neologismo zenbait.

Aditz sintetikoetan batzuk ezagunak dira, besteak erdifosileztatuak (ihartuak) daude, baina beste asko zeharo ezhoizkoak, lehia neologiztaz sorturikoak dira. Aipa ditzagun kasu batzuk. “Zerura Bide” poeman, soi-

(55) Agian, denetan kalkulatuena “Joan zinenean” poematxo (1979 urtekoa) da; bertan lerro horizontala ezkerretik eskuinera lerratzen da beste gain-beherakoarekin saretzen delarik; gero eskema horizontala aurkezten da, ondoren ezkerretik eskuinerako gain-behera, eta, amaieran, hiru bertso labur, kasik, parean, baina etenda (Cfr. B karp. 144).

lik, hurrengoak aurki daitezke: *Darraiko* (A karp. 143), *zegin* (144), *ze-kusten* (145) *dagerren* (147), *begigu* (147), *bebil* (149), *begit* (150). Bes-tetan, berriz: *Bailemaio* (A karp. 198), *narraizkan* (Ibidem,199), *baletsa* (Ibidem, 236), *balesate* (Ibidem, 237), *dagertzi* (Ibidem, 389), *darorkit* (B karp. 17), *darikit* (B karp. 18), *dadat* (B karp. 139).

b) Lexiko zabala

Ondoren eskaintzen dugun lexikoak Gaztelu-k menderatzen zuen hiztegi hedatu, zehatz eta kultua isladatzen digu. Euskalkien edo dialektoen mugak ez dira oztopo poemak eskatzen duen epifettoa, aditza edo izen egokia erabiltzeko. Hona lexiko-adierazpen bat: *Auteman* (B karp. 162), *urrin* (B karp. 253), *ferekatuz* (B karp. 343), *histu* (B karp. 306), *aztamu* (B karp. 264), *balaku* (B karp. 169), *txastallu* (B karp. 186), *higatu* (B karp. 306), *ederretsi* (B karp. 228), *birrin* (B karp. 162), *azkazi* (A karp. 377), *xede* (A karp. 377), *bipil* (A karp. 266), *aratz* (A karp. 16).

Hemen aipatu dugun hitz aunitz iparraldeko euskalkien eremukoa da. Gure ustetan, Gaztelu-k euskararen duen ezagupen lexikala Lizardi edo Lauaxeta-rena baino zabalagoa da. Orixe-ren kasuan, aldiz, nekezago baitets daiteke bestainbeste.

19.-Epitetoak

Joan Inazio Goikoetxea-ren idazkietan gure hizkuntza literarioaren ezagupen lexikal zabala dago. Gaztelu-ren epiteto ugaritasuna bipila da. Jakina denez, epitetoen trataera joriak hizkuntzaren aberastasuna adierazten du. Euskalki batetik bestera jauzia egin ahal izateak poetari erraztasun lexikal handiak eskaintzen dizkio. Dударik gabe, Gaztelu-k, jaioterriko *Bordatxuri* eta *Zapatari* baserrietako sukaldean entzunikoaz gain, beste epiteto aunitz ezagutzen du. Ikus ditzagun adibide batzuk.

Denak eskuko nai dugu izan,
baña, nor buru, ta nor menpeko?
Altsua biotz-beltz, aunitz erbal
itxian goibel irtera eske (A karp. 315).

Hemen, lau bertsoen gune urrian *zazpi* epiteko eskaintzen dizkigu, gutxienez. Perpausa karakterizazioz beterik hornitua gelditzen da.

Unamuno-ri eskainiriko “Gure amandre ederra” poeman hurrengoak atzeman daitezke:

Gure amandre ederra
ederra baña meyarra
ura bezain argal, auskorra
eztabil nere ta zure diru-zun (A karp. 296).

Bertan bost epiteto; *diru-zun* delakoa, behintzat, gipuzkera dialektoaren kanpotikoa dugu. 1965 urteko poeman *ederra/meyerra* epitetoen errepika, behin-eta berriz.

Vietnam-go gerratea, berriro, gogoratuz, maitale bilutsa dakar poetak oroimenera, eta maitale horri *lau* epiteto egotzen dizkio, hau da, *bilus, soil, tipil* eta *bipil*. Lau epiteto horietatik, kasik, hiru beste euskeretatik ikasirikoak ditu Goikoetxeak⁵⁶.

“Barnean iturburu” olerkian, berriz, Gaztelu-k lizardianismoarekin dituen hariak nabarmen. Poema Lizardi-ri eskainia dago, eta bertako molde zenbait (*oi, lur, oi, lur* delakoa gogoratuz) adierazgarri. Poemak 12/12-ko neurria du, gehienez, eta A/A puntua. Poemaren erdigunean *ur* hitza lau epiteto hornituta azaltzen da, eta laurak halako kera *espa-zial-lerrokatu batez*:

Gaurdanik, ene lur mami oni adizur,
barne-egian urbegi ixuri-dixur:
ur bizi
ur-apal
ur-jori
ur jaukal...
Ametz egin dut nigan iturburu
dariola ardirian leñuru (A karp. 235).

Hemengo epiteto-ugaritasuna, berriro, Goikoetxea-ren euskalkiezagumenari zor zaio, ezen-eta jaukal (Lizardi-k ere erabilia), *adizur* eta, agian, *jori* gisakoak ez baitira Gaztelu-ren jaioterrikoak; ezta *argidirian* (egunsentian) eta *leñuru* sustantiboak ere.

(56) “Maitea billus kantatzen dut, /maitea billus, / soil, / tipil, / bipil... / hostoa bezain has, / galburua bezain has...” (A karp. 266).